

Politikai
röpiratok

193.

193
1793

A RÓMAI

ÁLLANDÓ TÖRVÉNYSZÉKEK

ÉS

A BÜNFENYÍTŐ ELJÁRÁS CICERO KORÁBAN.

IRTA

BURÁNY GERGELY

CSENA-PREM. KANONOK S OKL. FŐGYMNASIUMI TANÁR.

12.

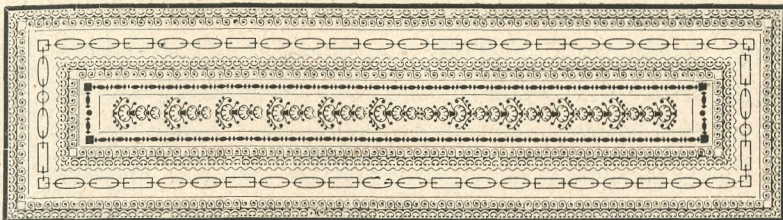
SZOMBATHELY.

NYOMATOTT SEILER HENRIKNÉL

1883.

6.157.12.001.6007

D^e BALLACI GÉZA.

ELŐSZÓ.

Bz ókori rómaiak jogi életének fejlődése a philologiai kutatás egyik legérdekesebb tárgyát képezi; mert ez szokásaik és erkölceikből keletkezve, művelődésök áldásos befolyása alatt tovább fejlődve, hanyatlásuk káros hatásában osztozva, belső életüket a lehető leghivebben tükrözi vissza. Jóllehet e nép általános jellege és jogi élete közötti szoros viszony a magánjogban is eléggé észlelhető, de mégis legszembetűnőbb módon lép elő a büntetőjogban. A királyok teljhatalma, a köztársasági szabadság kifejlesztése, a tisztviselők hivatalos hatásköre, a népgyűlések hatalma, a demagogia kinövése, a despotismus erőszakoskodásai oly dolgok, melyek a fenytő eljárásban élénkebb vonásokkal szemléltetik az akkori állapot hű képét, mint a római élet bármiféle más nyilvánulása.

A köztársasági alkotmányt mi sem jellemzi inkább, mint az állandó törvényszékek keletkezésének története,

szervezete s bünfenyítő peres eljárása; mert látni fogjuk, hogy ugyanazon tényezők mozdították elő létesülését s változtattak szervezetében, melyek az alkotmányon történt módosításokat okozták. Igen fontos hivatást kellett az állandó törvényszékeknek a köztársasági állami életben betölteniök, annál inkább, mert a *res publica* utolsó másfél százada alatt, mikor Róma hódító karjait kiterjesztve az egész művelt világ felett uralkodott, mikor a héthatalmu város képezte minden forgalom és törekvés gyüpontját, a büntető bírásokodás főtényezőivé váltak. Hatáskörükbe tartozott, hogy a mint a hatalom növekedésével a bűntények is gyakoriabbak lettek, midőn a belső zavarok az államot szétbomlással fenyegették, s a pártviszályokban a szenvedélyek féket vesztve kitortek, a személy- és vagyonbiztonság ótalmazói, a törvények őrei és megboszulói legyenek. Hogy mennyiben feleltek meg ezen igen életbevágó feladatuknak, azt a bünfenyítő peres eljárásukból fogjuk megítélhetni.

De eltekintve ezen büntetőjogi intézménynek az alkotmánnyal való elválaszthatlan viszonyától, megismerését már csak azért sem nélkülözhetjük, minthogy Cicero bűnügyi remek beszédeivel áll szoros összefüggésben. A római irodalom ezen nevezetes emlékeit Ciceronak az állandó törvényszékek előtt való ügyvédi szereplésének köszönhetjük, melyek figyelmes olvasása alkalmával igen gyakran érezzük szükségességét az állandó törvényszékek, mint oly jogi intézmény összefüggő ismeretének, mely míg a római nép műveltségi állapotáról nyújt kétségbevonhatlan tanubizonyyságot, addig azt is kimutatja, hogy nyilvános és szóbeli tárgyalásai által az a szónokok gyakorló iskolája és a szónoki művészetnek hatalmas rugója volt azon tökélyre való emelkedésében, a melyre Cicero által jutott. A nagy szónok neve elválaszthatlan a római állandó törvényszékek történetétől

nemcsak azért, mert szervezetöket, illetve peres eljárásait szemlélhető világitásba helyezi ragyogó ékesszólásával és azokhoz a legmegbízhatóbb adatokat szolgáltatja örökbecsű műveiben, hanem ezen intézmény virágzásának kora is összeesik Cicero ügyvédi szereplésével, kinek halála után annak hanyatlása is nemsokára bekövetkezett.

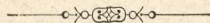
Mínthogy azonban az állandó törvényszékek a római büntetőjog történetének középpontját foglalják el, szükséges, hogy mielőtt ezek felállítása, szervezetök s bünyfenyítő peres eljárásuk érdemleges fejtegetésébe bocsátkoznánk, a korábbi büntető bíraskodást is megismertessük vázlatában, annál is inkább, mert ismeretes a rómaiak bámulatos szívóssága és ragaszkodása meglevő intézményeikhez, melyek praktikus átalakítása sem engedte, hogy rohamos fordulattal álljon be valamely nagyhorderejű változás.

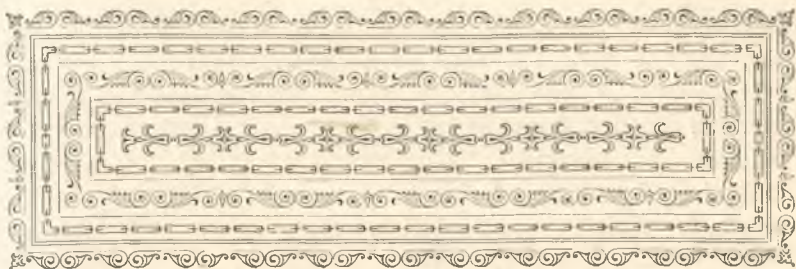
Az állandó törvényszékek ismeretének fő-forrásai: Cicero bünygyi beszédei. Szakmunkák: Graevii Thesaurus antiquitatum Romanorum. Volumen Secundum. Venetiis. MDCCXXXII. L. G. Madihn, Vicissitudines cognitionum criminalium apud Romanos. Halae. 1772. Schmiedicke, De historia processus criminalis Romanorum. Breslau. 1827. Geib, Geschichte des römischen Criminalprocesses bis zum Tode Justinian's. Berlin. 1842. Rein, Das Criminalrecht der Römer. Leipzig. 1844. Mommsen, Römische Geschichte I—III. Berlin. 1865. A. W. Zumpt, Das Criminalrecht der römischen Republik. Erster Band (erste und zweite Abtheilung) 1865. Zweiter Band (erste und zweite Abtheilung.) 1869. Berlin. Lange, Römische Alterthümer. I.² 1876. II. 1897. III. 1871. Berlin. Mommsen, Römisches Staatsrecht I. II. (erste und zweite Abth.) Leipzig 1876. Dr. Morlin Emil, A felségsértés a rómaiaknál. Budapest. MDCCCLXXXII.

AZ ÁLLANDÓ TÖRVÉNYSZÉKEK

KELETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETE.

Midőn a népek a műveltség legalsó fokán még külön családok vagy törzsekben állami összeköttetés nélkül éltek, természetesen büntető-törvényeik sem lehettek; hanem a sértett fél vagy a boszuló istenektől várta a sértés megtorlását, (mert oly durva nép nem létezett, mely isteneket nem tisztelt és azok felől nem hitte volna, hogy az emberek sorsa s tettei iránt érdeklődnek, sőt a bünt, mint az istenek megsértését, megbüntetik), vagy maga a sértett, szükség esetén annak családja törekedett elégtételt szerezni érzületének az által, hogy a szenvedett méltatlanságot megboszulja és az egyenlőt egyenlővel vagy keményebben is visszafizesse. Erre utalta őket a velök született természeti jogérzületök, ez pótolta a törvényeket és törvényes büntetést.

De midőn belátták, hogy az elégtétel szerzésének ezen módja nemcsak hogy ki nem elégítő, hanem még veszélyes is jár, mert a boszú újabb sérelmeket és hosszantartó családi villongásokat idézett elő, sőt még, ha a sértő és családja erősebb volt a sértettnél, ez semmiféle elégtételt

sem kaphatott: a kiegyenlítésnek azon közvetítő útjára léptek, hogy a sértett a sértőtől a boszúnak megfelelő birságot kapjon, s azon túl a boszú jogától elálljon. Arra azonban természetesen kényszeríteni nem lehetett, hogy a védelmi díjat elfogadja, ha a boszút előnyösebbnek találta. Szabadságában állott tehát a választás addig, míg végre arra a gondolatra nem jutottak, hogy a családok községe vagy a törzsfőnök határozzon a boszú és váltságdíj felett. Hogyha a határozat az utóbbira esett, a boszúállás megtiltatott; de egyszersmind a legnagyobb váltságdíj rendeltetett, hogy a fölött újabb vizálykodások ne keletkezzenek. Az ily határozatok képezték utóbb az állami büntetőjog alapját, miután a közakarát elnyomta a magánboszút.

A római büntetőjog több jelenségénél fogva ily eredetre vezethető vissza, mely a Róma alapításához és benépesítéséhez hozzájárult vallásos etruskok által meghonosított theokratia és a sabinok, valamint a harcziás latinoknál szokásos magán megtorlási elv (*tuitio sui et ulciscendi ius*) maradványait tünteti fel. Az állami büntető hatalom lassankint nagyobb tért hódít el, majd föléje kerekedvén a váltsági és magán boszú elemét háttérbe szorítja; hanem nyomait még az állandó törvényszékek büntető eljárásában is felismerhetjük.

Az államnak ezen birói és büntető hatalmát már az első *királyok* személyesen gyakorolták, mint az ókorban ez általános meggyőződés volt. Romulusról azt írja Dionysius (II. 53.), hogy Lavinium lakosait, kik királyukat Tatiust megölték, törvényszéke elé állíttatta, de felmentette; továbbá, hogy tekintélyes embereket, kik rablás miatt nála bevádoltattak, egy szikláról letaszíttatott. (II. 56.) Numának a magán vizályok kiegyenlítése körül nagy gondosságot tulajdonít Cicero (*de rep.* V. 23.) Livius elbeszéléséből (I.40.) tudjuk, hogy Ancus Martius fiai engesztelhetlen gyűlölettel viselkedtek Tarquinius Priscus iránt, mert ez őket atyjok trónjától elűtötte. Boszúérzetök nőtt, látván, hogy Tarquinius vejének, Tulliusnak egyengeti az utat a trónutódsághoz. „Ezért összeesküvést forralnak a király élete

ellen. A tetti véghezvitelére a pásztorok közül két legdurvábbat kiválasztanak, kik, mint rendesen, fejszéssel kezökben, a királyi lak előtt szinleg vitába kapnak s ez által magukra vonzzák a királyi szolgák figyelmét. Minthogy mindkettő a királyra hivatkoznak, s kiáltásuk behat egész a királyi lak belsejébe, a király magához hivatja őket. Eleinte mindkettő egyszerre kiáltott s egymásnak szavába kapnak; rendre utasítatván a lictor által s megparancsoltatván nekik, hogy egyik a másik után szóljon, megszűnnek végre egymásnak közbevágni, s mint összebe-széltek volt, egyik előadja panaszát.“

Aszerint, amint a király csak a felek felszólítására, vagy pedig önszántából lép közbe, a törvényes eljárás magán vagy állami per. Ez utóbbira csak akkor kerül a sor, ha a közrend megzavartatott, tehát mindenekfelett a hazaárulás, vagy az ellenséggel való czimboráskodás (*proditio*) s a felsőbbség elleni erőszakos fellépés (*perduellio*) esetében. Minthogy azonban az is, ki rabol, gyújtogat, másnak életét veszi el vagy meggyaláz, a közbékét zavarja fel, ez okból egyelőnek tekintetik a hazaárulóval.

A király kezdi meg és viszi a pert; de a főbenjáró bűnperekben a senatorokból alakított tanácsot (*consilium*) vagy az egész senatust megkérdezni tartozott. Ezen törvényes szokás mellözése által tette magát Tarquinius Superbus félelmetessé, mert, mint mondja Livius (I. 49.): „Ő a főbenjáró bűnügyekben tanács nélkül egymaga (*sine consiliis per se solus*) végzé a birói vizsgálatot s ennek folytán megölhette, számkivethette, vagyonuk elkobzásával büntethette nemcsak a gyanúsakat és gyűlölteket, hanem mindazokat, kiktől zsákmánynál egyebet nem remélhetett.“

Azonban a királynak, a mint a pert megindította, szabadságában áll a további tárgyalást és az ítélelhozást helyettesekre biznia, kik rendszerint a senatusból választatnak. Ily rendkívüli helyettesek voltak a felségsértés megítélésére kiküldött biztosok — *duumviri perduellionis*. A király nem adhat kegyelmet, hanem a népgyűlés; de a király megengedheti vagy megtilthatja az elítéltnak, hogy

a kegyelem útjára lépjen (provocatio). De mindaz, mit a királyok alatti provocatióról tudunk, csak a három Curia-tus felett diadalmaskodó Horatius felmentésére vonatkozik (Liv. I. 26.), a ki nővérét keresztülszúrta, mert ez a megölt ellenséget, noha jegyese volt, honleányhoz nem illő módon megsiratta. Ez esetben is a vádlott nem a király ítéletétől felebbezett a néphez, hanem csak az általa kinevezett duumvirekétől. A király maga is mondhatott volna ugyan ítéletet, de, ha csak az isteni törvényt (fas) megsérteni nem akarja, a bűnöst el kell itélnie, s akkor ez a megkegyelmezéstől is elesik.

A király tehát azért nevezi ki a kettős bizottságot, hogy ennek az ideiglenes biráskodással járó nem teljes hatalmú ítélete után a nép által való megkegyelmezés útját nyitva hagyja. Horatius ekkor a király beleegyezésével (auctore Tullo) provocált a népre. A nép a vádlottat inkább vitézsége iránt való tekintetből, mint ügyének igazságos voltából felmentette ugyan, de ez által az isteni jogba (fas) ütközött, mely a kiontott vérért engesztelést követel. Ennélfogva meghagyták az apának, hogy *állami költségen mutasson be fiáért engesztelő áldozatot* (Itaque imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica). Ezt a gens Horatia évenként megújítani tartozott azon igánál (iugum), mely alatt Horatius fődött fövel a büntetés formalitásából átküldetett; mert máskor a bűnöst száraz, akasztófára (arbor infelix) kötötték.

Horatius tette magában véve gyilkosság (parricidium); de amennyiben nővérét mint olyant ölte meg, ki az ellenség halálát megsiratva, államellenes érzületet nyilvánított: ezáltal erőszakosan a király birói jogába nyúlt s így a felsőbbség ellen is vétett (perduellio). A népnek ily esetekben való biráskodása a comitia curiatában, Servius Tullius óta pedig az általa szervezett comitia centuriatában történt.

A monarchia megszüntetése után az egy életfogytiglan működő király helyébe két évenkénti király lépett, kik magukat hadvezéreknek (praetores) vagy bírának (iudices) vagy csak társaknak (consules) nevezték. A legfőbb hata-

lom (imperium) e két társhivatalnokra nem együttesen ruháztatott, hanem mindegyik consul azt magában birta és gyakorolta, mint előbb a király.

De az imperium gyakorlatában az igazságszolgáltatás terén nevezetes változás állott be; mert míg előbb a főbenjáró perekben úgy, mint a birságok és testi büntetéseknél a királyt nemcsak az ügyek megvizsgálása és az ítélethozás, hanem annak eldöntése is megillette, valjon szabad-e az elítéltnak a kegyelem útjára lépnie vagy nem; most a consul az elítéltnak tartozott a provocatiót megengedni, ha nem hadijog alapján szól az ítélet halálról vagy testi büntetésről. (Lex Valeria de provocatione. 509. Kr. e.) A consul ezután a városban csak az imperiummal szemben engedetlenek ellen alkalmazhatott fegyelmi büntetésül fogásgot vagy birságot; de ez sem ment többre, mint öt darab szarvasmarhára és két juhra.

Mint hogy azonban arra egyetlen példa sincs, hogy oly esetben, midőn az imperium birtokosa mondott ítéletet, a provocationak hely adatott volna, természetesen a felebezési esetekben nem közvetlenül a consulok teljesítették az elsőfokú bíraskodást, hanem azok meghatalmazottjai. A perduellio-féle perekkel úgy, mint a királyság alatt a republicában is, esetről-esetre a duumvirek bizattak meg. A többi bűnügyre pedig külön állandó hivatalt — quaestura — hoztak be, élén két férfival, melyet sokan még Tullus Hostilius idejéből származtatnak, hanem Mommsen (Staatsrecht II. Bd. 1. Abth. p. 525—528) a hagyomány alapján határozottan a consulokkal egyidejűnek, és a provocatio rendszeresítése következményének tartja. E hivatal tisztviselői a XII táblában quaestores parricidii néven említettek; de nem azért, mintha csupán gyilkossági perekkel foglalkoztak volna, hanem mivel a parricidium egyértelműnek vétetik a res capitales-sel. Ezek is, mint a duumvirek, a per bevezetésével s csak az *előleges ítélettel* voltak megbízva, mert a további eljárás már a népgyűléshez tartozott. A consulok ezen helyetteseiket eleinte függetlenül, 447-től (Kr. e.) pedig a comitia tributa megkérdezése

vagy ajánlata után nevezték ki. A quaestorok hivatala egész évig tartott, míg a duumvireké a reájok bizott ügy bevégzésével véget ért.

A consulok ezen helyetteseinek előleges ítélete alapján került a bünper provocatio folytán a népgyűlés elé. De most már az a kérdés támad: *valjon minő gyűlésen, miféle bünperekben gyakorolta a nép mint fellebbezési hatóság bíráskodó jogát?*

Kezdetben minden bünperben a comitia centuriata bíráskodhatott illetékesen; a concilia plebis pedig, mely eleinte valamint választó, úgy birói hatalommal sem birt törvényesen, ezt a jogot egyideig csak bitorolta.

A legrégebb bünperek közül, melyekben a comitia centuriata bíráskodott, csupán kettő ismeretes. Az első volt Sp. Cassius Viscellinus esete (486. Kr. e.) Ezen patricius arról vádoltatván, hogy a királyságra törekedve a respublica fennállását veszélyezteti, a duumviri perduellionis helyébe rendelt quaestorok által halálra ítéltetett s ítéletüket provocatio után a comitia centuriata helybenhagyta. A második eset M. Volscius Fictor plebeiusé (459 Kr. e.), kit a quaestorok hamis tanuskodás miatt vádoltak be, miért a büntetés rendesen halál volt. Volscius a nevezett népgyűlés által elítéltetett, de valószínűleg mégsem halálra, hanem számkivetésre (interdictio ignis et aquae), mely a polgári élet megsemmisülését vonta maga után (Liv. III. 25. 29.)

Esetleg azonban azon első per, melyben a plebeiusok gyűlése illetéktelenül hozott ítéletet, régiebb az előbb említetteknel. Ez volt C. Marcus Coriolanus ügye. Ugyanis a büszke patriciust, minthogy a senatusban a tribunatus eltörülését hozta szóba, C. Sicinius Bellutus néptribun a concilium plebis elé idézte. Ezen eljárás törvényszerűségét sokan a plebs első kivonulása által (494. Kr. e.) eredményezett leges sacrae alapján akarják igazolni, de a melyek sem a concilia plebis-nek, sem a néptribunoknak nem adtak jogot bíráskodásra. A mons sacerről ős szokás szerint csak annyit hirdettek ki, hogy a szerződés (foedus) megsértője

átkozott legyen (*sacer esto*). Ebből pedig csupán azt lehet következtetni, hogy minden plebeiusnak, tehát minden néptribunnak is, jogában áll Coriolanust büntetlenül megölni, ha ez a szerződést valósággal megszegi; valamint megfordítva is, minden patricius megölheti a szerződést megsértő plebeiusokat a nélkül, hogy őket ezért felelősségre lehetne vonni. Minthogy továbbá a kérdéses törvények mint a patriciusok és plebeiusok közös megállapodásai a plebeiusokat nem nyilvánították önálló népnek, hanem ellenkezőleg ezek a szerződés elfogadása által újrolag alávetették magukat a fennálló államrendnek és a patriciusokkal egy államban s ugyanazon imperiumok alatt éltek: a néptribunoknak tehát azon törvények szerint nem lehet joguk a patricius Coriolanust halálra ítélni és azt a concilium plebis által meg erősíttetni.

Különben a néptribunok maguk sem találhattak egyéb büntetést a *leges sacratae* alapján a szerződés megsértői ellen, mint vallási átkot, mert ellenkező esetben semmi szükségök sem lett volna a *plebiscitum Icilium-ra* (492 Kr. e.) Azonban ezen plebeius-határozat is a *comitia centuriata* és a *senatus* részéről szabályszerűleg el nem fogadtatván, elismerésre csak az által juthatott, hogy úgy volt fogalmazva, miszerint a ki ellene tesz, olyannak tekinthető, mintha a tribunok sértetlenségét vetné meg. Míg a *leges sacratae* a néptribunok tetteleg megsértését sújtották vallási átokkal, addig a *plebiscitum Icilium* polgári büntetést követelt, mely szerint a ki a nép előtt beszélő tribunokat félbeszakítaná, nekik ellentmondana, vagyis a *sacrosancta potestas* ellen bármi módon vétene, jótállókkal (*praedes*) nyújtson biztosítást az iránt, hogy a néptribunok által reá rovandó birságot megfizeti; ha pedig jótállókat adni nem akarna, a néptribunok büntetésének jogosultságát kétségbe vonná, fölötte a nép ítéljen. Ezen *plebiscitumban* a plebs tehát *igényt tart* ugyan a politikai jogait sértő patriciusok felett való biráskodásra, de az iránt *jogot* éppen úgy nem foglalt magában, mint a *leges sacratae*. Ennélfogva Coriolanus esetében a fennálló alkotmány meg-

sértése nélkül csak a comitia centuriata ítéltetett volna illetékesen.

Mindamellett az első jogbitorlás sikere a plebs helyzetét megerősítette és a patriciusok bevádoltatása a concilia plebis előtt később is többször ismétlődött; de nem valamely fennálló törvényből eredő jog szerint, hanem azáltal, hogy az erélyes néptribunok a kedvező alkalmat felhasználva esetről-esetre a patriciusoktól az engedményt, illetve belenyugvást erővel csikarták ki. Végre 454-ben Kr. e. lex Aternia Tarpeia a néptribunoknak és egyszersmind az aediliseknek is megadta az eddig csak követelt és bitorolt jogot oly módon, hogy a sacrosancta potestas megsértőire harmincz szarvasmarhát és két juhot meg nem haladó bírságot fellebezés nélkül róhassanak (suprema multa); ezen túl pedig helyet adott a provocationak. Az imént említett törvény óta, mely a comitia centuriata főbenjáró birói hatáskörét érintetlenül hagyta, a concilia plebis, mely nem sokkal később, 449-ben Kr. e. lex Valeria Horatia által az egész népnek (populus) gyűlésévé — comitia tributa — vált, *fellebezési hatósággá lett a bírságoló bűnperekben.*

A comitia centuriata főbenjáró bíraskodó hatalmának sértetlen fennállását megerősítette a XII. tábla következő törvénye: lex de capite civis Romani rogari, nisi per maximum comitiatum, vetat. (Cic. de leg. III. 19.) Itt nyilván az van kimondva, hogy az olyan perekben, melyekben a római polgár fizikai vagy polgári élete (caput) kerül szóba, a maximus comitiatusnak nevezett comitia centuriata ítéljen, mely ellentétben van a tisztán patriciusokból álló comitia curiata-val és a plebeiusok gyűléseivel concilia plebis. Erre vonatkozólag a decemviratus első évéből (451.) is maradt fenn egy érdekes bűnper (Liv. III. 33.) L. Sestius patricius mint halálos bűnös bevádoltatott, mert házában gyanús körülmények közt elásott hullát találtak. C. Julius decemvir vette kezébe az ügyet és jóllehet végérvényes halálítéletet mondhatott volna (magistratus sine provocacione creatus), a decemvirek által parancsolt törvényt figyelembe véve provocatio útjára adta az

ügyet. Ez az egyetlen eset, hogy magistratus cum imperio lépett fel vádlóul a nép előtt; mert quaestorok nem voltak. Még inkább biztosítá a provocatiót s vele a comitia centuriata birói hatáskörét a lex Valeria Horatia (449 Kr. e.), mely átkozottnak és halálra valónak mondá ki azt, ki oly hivatalt állítana fel, melytől felebbezni nem lehet (Liv. III. 55.) De ezáltal a felebbezési jog nem terjesztetett ki a dictator imperiumára is, mert az mindenkor alkotmányos kivételt képezett.

A comitia centuriata főbenjáró biráskodása a decemvirek bukása után annyiban szenvedett változást, hogy a quaestorok mellett néptribunok is felléptek vádlókul. Ugyanis a néptribunok, kik, mint fennebb említettük, a lex Aternia Tarpeia által azt a jogot nyerték, hogy a plebs szabadságának megsértőire bizonyos kisebb bírságot róhasanak (multae dictio), de a concilia plebis előtt nagyobb bírságot is hozhassanak javaslatba (multae irrogatio), a lex Valeria Horatia óta úgy tekintették magokat, mint az egész népnek védőtisztviselőit és így a sacrosancta potestas megsértését a populus Romanus ellen irányzott perduellióval azonosították. Ha tehát a felmerülő vétséget olyanoknak tartották, hogy annak megtorlására nem elegendő vagyoni megbírságolás, akkor mint főbenjáró büntettet a consul előleges beleegyezésével a comitia centuriata elé vitték, sőt a néptörvényezékek alapjául szolgáló halálítéletet ők is kimondották, mint a quaestorok. A néptribunok és quaestorok a vádakon valószínűleg úgy osztozkodtak meg, hogy amazok politikai állásuknak megfelelően különösen a politikai, emezek pedig a közönséges bűnpereket kezelték. A néptribunok az aedilisekkel is úgy osztották fel a comitia tributa előtt tárgyalható vádakat, hogy maguknak a politikai jelentőségűeket tartották fenn, míg az aediliseknek a kevésbé fontos ügyeket engedték át. Ezáltal a quaestorok jelentősége lassankint háttérbe szorult, míg végre a fenyítő ügyekben való szerepüket egyéb elfoglaltságuknál fogva 289-ben Kr. e. a rendőrtisztviselőknél — tresviri nocturni — engedték át, kik ezután tresviri capitales nevet nyertek.

Az eddig mondottakból láthatjuk, hogy, mivel a törvényes intézkedés a kétféle néptörvényszék hatáskörét nem a bűntények, hanem a büntetések minőségére alapította, valósággal a *comitia tributa* elé csak oly bűnök kerülhettek, melyeket a *magistratus* kevésbé fenjithetőeknek tartott, a *comitia centuriata* elé pedig olyanok, melyek véleménye szerint halállal vagy a *leges Porciae* (198—184 Kr. e.) óta számüzetéssel fenjithetők; de a felfogásra is legtöbbször a körülmények voltak irányadók.

A néptörvényszékek ilyenmü biráskodása mellett a jogfejlődés szempontjából fel kell említenünk, hogy miután a királyság megszűntével *provocatio* útján a büntetőjog a népre szállott át, a theokratikus elem lassankint tünedezni kezd; ellenben azon bűntényekből, melyekben az állam mint az egyesek és az összességnek képviselője ítél, mindinkább és inkább előáll a különbség a közveszélyes bűncselekvények (*crimina publica*) és a magán vétségek között (*delicta privata*); azokban a nép mint állam ítél (*causa publica*), ezekben az állam mint a magán boszú örököse a magistratust hatalmazza fel, hogy elégtételt szerezzen a sértett félnek (*causa privata*.)

Az alkotmánynyal szorosan összefüggő fenyítő igazságszolgáltatásról lévén szó, nem hagyhatjuk említés nélkül azt sem, hogy a *senatus*, az államnak úgyszólván lelke, minő befolyást gyakorolt erre a *respublicában*.

A *senatus* birói hatalmáról a köztársaság idejében a Rómában és római polgár által elkövetett bűnügyeket illetőleg tulajdonképen nem lehet szó, mert ezek a népgyűlések elé tartoztak; hanem az államot fenyegető rendkívüli veszély alkalmával a hivatalos évök letelte után felelősségre vonható *consulokat* tekintélyével, tanácsával támogatta, meghagyván nekik, hogy a rendes eljárás mellözésével is tegyék meg azt, mit a szükség követel. *Senatus consultum ultimum*: *Videat consules, ne quid respublica detrimenti capiat*. Ez által a *consulokat* felhatalmazá, hogy úgy járjanak el, mintha magában Rómában is *imperium atque summum iudiciumot* bírnának, tehát a régi *dictatorokhoz*

hasonlóan élet és halál feletti urak volnának (*ius vitae necisque*.) Ezen ősi szokásra támaszkodva terjesztette Cicero a senatus elé a Catilina-féle összeesküvést. Sallustius is ily értelemben ír Cicerónak ezen államveszélyes ügyben követett eljárásáról és a senatustól nyert felhatalmazásáról. Cat. 29. „Ennélfogva amint közönségesen veszélyes időben történni szokott, a tanács azt határozta, hogy „gondoskodjanak arról a consulok, hogy az állam valami kárt ne szenvedjen.“ Ez a legnagyobb hatalom, melyet a tanács, a római alkotmány szerint, egy államtisztviselőnek megenged: sereget felfegyverezni, háborút viselni, korlátozni minden módon a szövetségeseket és polgárokat, *honn és a háborúban a legfőbb parancsnokságot és bíróságot gyakorolni*; különben a nép rendelete nélkül a consuloknak mindezekhez joguk nincs.“

Világos, hogy itt a városban való hadiláb kihirdetéséről van szó: a polgárok fegyverre szólíttatnak; mindaz, ki a consulnak ellenszegül, engedelmességre szoríttatik.

A dolog természetében fekszik, hogy azalatt, míg ez történik, minden más törvény, még azok is, melyek a polgárok életére vonatkoznak, hatályon kívül helyeztetnek; mert „hiszen ebben a városban azok, kik a hazától elpártoltak, polgári jogaikat sohasem tartották meg.“ Cic. in Cat. I. 11.) A veszély elhárításával, az ostromállapot megszűnte után az állami törvények ismét életbe lépnek és a rendes biráskodásnak szabad folyás engedtetik.

Egészen különböző volt a senatus birói hatásköre oly gonosztettekre nézve, melyeket a nem rómaiak Italia többi részében és a provinciákban követtek el. Ily esetek a senatusban gyakran tárgyalattak és a büntetés végrehajtásával vagy consul, vagy külön dictator, vagy praetor bízott meg. Polybios a senatus birói hatalmáról szólván (VI. 13.), a szövetségesek hűtlenségét és még néhány súlyos magán vétséget, névszerint a mérgezést és gyilkosságot mondja a senatus elé tartozónak, mert a többi bűnügyben a provinciák és municipiumok törvényszékei ítéltek.

Ezek szerint tehát a respublicában a fenytő bíraskodás fontosabb részére a comitia centuriata és tributa birt felhatalmazással és a büntetőjog az által, hogy a nép kezébe került, a politikának részévé vált. Bíró és törvényhozó ugyanegy testületben egyesült, minek az volt az előnye, hogy hivatott volt oly büntény felett is kimondani ítéletét, melyre törvény még nem létezett, s ez által a jogszokás szerzőjévé lett.

De lassankint még a nép legbuzgóbb barátai is beismerték, hogy a népgyűlések törvényszékei arra legkevésbé sem alkalmasak, hogy az igazságot kiderítsék s a vádlottnak kellő biztosítást nyújtsanak az igazságtalan ítélet ellen. Nem is lehetett bízni ott az ítélet igazságosságában, hol a pártviszályok dúltak és egyes befolyásos fondorkodó emberek vitték a főszerepet. Minden a nép hajlandóságától a tömeg pillanatnyi hangulatától függött, melynek kifejezői a tribunok voltak. Ők voltak a vádlók és a vizsgálat vezetői egyszersmind; azon tribun, kinek gyanúja volt, vádat emelt, kitűzte a határnapot, vezette a vizsgálatot, sőt sok esetben az ítéletet kimondó népgyűlésen is elnökölt, kihirdette és végrehajtotta az ítéletet: tehát bizonyos tekintetben vádló és bíró volt egy személyben. Ily körülmények közt nem lehet csodálni, hogy a kapzsi és becsvágyó tribunok a népgyűlések bíraskodása iránti bizalmat aláásták. Azt ugyan nem lehet tagadni, hogy az előforduló vádak ismétlésével a bünperben bizonyos formák állandosultak meg, de az is kétségtelen, hogy az állam és város növekedtével érezhető volt az a nehézség, mely már a népgyűlés összehívásában nyilvánult s a nagy körülményesség a perfolyamban, úgy hogy bebizonyított és igen fontos ügyeken kívül alig lehetett ott mást tárgyalni; azonban a népgyűlés illetékessége elé tartozó ügyeket a már létező magistratusok egyedüli eldöntésére sem akarták bízni s ez által hatalmukat növelni: nem maradt tehát más hátra, mint külön *állandó törvényszékek* szervezése által segíteni e hiányon.

Sok esetben már előbb sem voltak képesek maguk a népgyűlések közvetlenül gyakorolni birói hatáskörüket, főleg pedig akkor, ha a kérdéses pertárgy oly mérvű vagy annyira bonyolódott volt, hogy csak huzamosabb vizsgálat után lehetett eldönteni. Megnehezítette ezt még az a körülmény is, hogy a comitiák tárgyalásainak egy és ugyanazon napon be kellett fejezteniök. Valahányszor tehát a közvetlen bírászkodás vagy lehetetlen vagy különös nehézséggel volt összekötte, külön biztosokat küldtek ki, a kik megbizóik nevében a kérdéses ügyet megvizsgálták és felette ítéletet hoztak. *Ezen ideiglenes vizsgálóbizottságok — quaestiones extraordinariae — tagjai voltak a quaestorok*, kik nem tévesztendő össze az állandó hivatalt viselt quaestorokkal, s e tisztséget magán emberekre is ruházhatták. A quaestorok a reájuk bizott birói hatalmat a nép nevében függetlenül gyakorolták, hanem nem ritkán a per minőségéhez képest utasítást (*instructio*) is kaptak; de az ítéletet a bizottság elnöke mondotta ki, a ki consul, vagy praetor, vagy kivételesen dictator volt. Ezen ítélettől felebezni nem lehetett (Liv. XXXVIII. 55.)

A népesség számának növekedése és a büntettek szaporodása folytán az ily megbizott bíróságok kiküldése mindig gyakoribbá vált, a mi aztán természetesen azon gondolatra juttatta a rómaikat, hogy a legtöbbször előforduló bűnesetekre ezen quaestiokat *állandó törvényszékekké — quaestiones perpetuae —* változtassák, melyek ezután nem esetről-esetre, hanem egész évre választatva a szükséghez képest bármely pillanatban megalakíthatók voltak a nélkül, hogy ezért külön törvényre vagy rendeletre kellett volna várni. E pontban hasonlítanak az újkori esküdtszékekhez.

Az így keletkezett állandó törvényszékek, melyek a rendes fenyítő törvényszékeket — *iudicia publica ordinaria* — képezték, egybehasonlítva a népgyűlések bírászkodásával, nevezetes haladást mutatnak fel abban, hogy míg a népgyűlések birói hatásköre a büntetések minőségétől függött, addig az *állandó törvényszékek illetékessége a bűntények mibenlétére volt alapítva*, sőt minden gyakrabban előforduló

bűnfajra külön állandó bíróság rendeltetett törvényhozás útján.

A legelső quaestio perpetua a kártérítési keresetre (crimen respetundarum) állított fel. A provinciák kormányzása a senatus felügyelete alá tartozott, hozzá nyújtották be a kormányzott alattvalók panaszait, s ez azután intézkedett, hogy sérelmeikben orvoslást nyerjenek. A lelkiismeretlen kormányzók ellen, kiket a törvényhozás kellőképpen nem korlátolt, a panaszok, főleg zsarolások miatt egyre sűrűbben emelttek, minél fogva L. Calpurnius Piso néptribun. indítványára 149-ben Kr. e. törvényt hoztak, melyben meghatározták, hogy a magistratus mit kívánhat s hogy mit lehet tőle hivatalos éve leteltével visszakövetelni. Ezen törvény neve lex de pecuniis repetundis (Cic. Brut. 27.). A senatus a visszakövetelés módozataira s az eljárásra nézve megelőzőleg egy állandó bizottságot rendelt, illetőleg az egyik magistratust megbízta, hogy szükség esetén a senatorokból alakítson bíróságot az említett törvény értelmében megindítandó kártérítési keresetek elintézésére. A tisztviselők zsarolása ellen a nép ezt az intézkedést is kielégítő védelemnek fogadván, lassankint külön törvények által más bűntényekre is alkalmazták. Minthogy azonban ezen újítás a római nép jellemének megfelelően csak fokozatosan terjesztetett ki, s így az előbbi állapotot egyszerre jelentékenyen meg nem változtatta, ez lehet az oka, hogy azon korbéli historicusok különösen nem tesznek róla említést.

A büntető törvényhozás terén s így a quaestiones perpetuae rendszeresítésében L. Cornelius Sulla dictator alkotásai maradandó becsüek voltak. Különösen haladásnak kell tekintenünk azt a változtatást, hogy a közönséges, nem politikai és nem közvetlenül az állam ellen irányzott büntetteket is a quaestiones perpetuae birói hatáskörébe helyezte és a rendes magistratusi büntető bíróságok hatáskörét ezekbe olvasztá. De azt, hogy Sulla hány quaestio perpetua-t talált már felállítva és erősített meg, vagy hogy neki hány köszöni létesülését, azt bizonyosan meghatározni nem lehet. Csak a

következő idevágó törvényeket lehet tőle származtatni: *lex de repetundis*, *de maiestate*, *de sicariis*, *de falso* vagy *testamentaria summaria*. Cicero még három *quaestio*t említ: *de ambitu*, *de peculatu*, *de vi*. Azonban a bűnesetek összehalmozódása folytán ugyanazon törvény alapján több *quaestio* is alakított, mint például 66-ban Kr. e., midőn a *lex Cornelia de sicariis et veneficis* alapján két *quaestio*t állítottak fel: az egyik *inter sicarios*, a másik *de veneno*. És viszont ugyanazon *quaestio*hoz külön törvények alapján több rokon bűnfaj is tartozott. Így a választási üzelmekre való szövetkezés vádja (*crimen sodalicii*) azon *quaestio* elnökéhez tartozott, mely egyáltalán a törvényellenes korteskedés (*ambitus*) miatti vádokban intézkedett. Hasonlóképen a polgári jog bitorlása (*crimen civitatis imminutae*) *quaestio* perpetua előtt tárgyalatott anélkül, hogy erre külön *quaestio* lett volna felállítva, mert tárgyánál fogva a *quaestio* *de maiestate*-hez tartozott mint oly bűntény, mely a polgárságot tekintélyében károsítja meg: *Auct. ad Her. II. 17.* „*Maiestatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit.*“ Cicero *de invent II. 17.* „*maiestatem minuere est* ² *de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi aliquid derogare.*“

Azóta, hogy a *crimen imminutae maiestatis*-t törvények által külön büntettnék nyilvánították, a *perduellio*-ból az állam léte, méltósága, dicsősége ellen intézett több bűncselekvényt kivéve a mindinkább fejlődő új bűnfogalom alá helyezték; másokat a *crimen de vi* alá vontak, mint például a *magistratusok erőszakoskodásait*, a *magistratus* ellen használt erőszakot.

Így a *perduellio* az *imminuta maiestas* testvérbűntény mellett jogilag és törvényesen fennállott ugyan, azonban ez gyakorlatban mindinkább túlszárnyalta és lassankint egészen mellőztetett; de azért a *lex Julia maiestatis*-ig (azon év, hogy C. Julius Caesar ezt mikor hozta, nem tudjuk biztosan megállapítani) érvényben volt, mert különben Cicero nem fenyegethetné Verrest, hogy, ha egyéb vád alól felmentetnék, tetteiért *perduellio* miatt fogja bevádolni a nép-

nél (Cic. in Verr. act II. l. I. 5. V. 53—56.). A fenyegetett vád a hivatalos hatalommal való visszaélésre, a római polgárok kivégeztetésére vonatkozott, a kiknek halála felett maga a nép intézkedhetett; de nem történt meg a vád, mert Verres zsarolási perében félvén elítéltetésétől, számkivetésbe ment.

Azonban az agg C. Rabiriust perduellio miatt valósággal bevádolta Cicero consulatusa évében (63. Kr. e.) T. Labienus néptribun; mert azt beszélték felőle, hogy 38 évvel ezelőtt L. Saturninus néptribunt megölte. A praetor urbanus C. Julius Caesart és L. Julius Caesart nevezte ki duumvirekké. Ezek C. Rabiriust halálra ítélték, de nem régi szokás szerint akasztófára, hanem keresztre való feszítettésre, daczára annak, hogy a leges Porciae által a halálbüntetés eltöröltetett. Rabirius ez ellen természetesen a népre, a comitia centuriatához provocált. A felingerült népszinte elítélte volna, ha az aristocrata-párt csellel nem él.

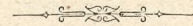
Q. Metellus Celer Ciceróval egyetértve a Janiculuson a gyűlés tartamának jelzésére kitzűött vörös zászlót (vexillum russeum) levetette, mire a comitiáknak régi szokás szerint fel kellett oszolniok. A perrel tehát a szabadságra törekvő T. Labienusnak tulajdonképeni célja az volt, hogy a régi eljárás felújítása mellett a népre való provocatiót és a néptribunok sértetlenségét biztosítsa; mert a quaestiones perpetuae szervezete által a fenyegető biráskodás terén határozottan a senatus-párt volt előnyben. Ezen kísérlet kedvező eredményre nem vezetvén, a quaestiones perpetuae intézmény ellen a köztársaság végéig nem történt támadás; hanem a császárság megalapítása nem lehetett befolyás nélkül az alkotmányossal szorosán összefüggő bűnügyi eljárásra. A köztársasági jellegű és szellemű quaestiones perpetuae fokozatosan szűkebbre szorult a senatus és a praefectus urbi biráskodásának folytonos kiterjesztése által, míg a császárság legfőbb ítélőszéke lassankint egészen leszorította a törvénykezés teréről.

Hogy mikor szűnt meg a quaestiones perpetuae, az iránt igen eltérők a nézetek; de annyi bizonyos, hogy egy

meghatározott törvény, mely a megszüntetést kimondta volna, nem létezett. Fenmaradását már a köztársaság végső éveiben kérdésessé tette a benső romlás és a pártérdek. Ha megszünési évét nem is állapíthatjuk meg biztosan, annyit mégis valószínűnek elfogadhatunk, hogy a quaestiones perpetuae biráskodása az első századon túl nem terjedt, s az ifjabb Plinius, ki az akkori bűnperekről körülményesen emlékezik meg leveleiben, a quaestiók előtti eljárás egyetlen példáját sem hozta fel.

AZ ÁLLANDÓ TÖRVÉNYSZÉKEK SZERVEZETE.

Minden egyes állandó törvényszék megalakításához kivántatott egy elnök és bizonyos számban bírák.

A quaestiones perpetuae elnökei a praetorok voltak, tehát azon intézménynek kiterjesztése szükségessé tette ezek számának növelését. Sulla a praetorok számát nyolczra emelvén, a polgári perek elintézése ezentúl is a praetor urbanus és peregrinus kezében maradt, míg a többi hat ezen bűnperekkel bízott meg; csak az e minőségben töltött egy év után mehettek a praetorok tartományok kormányzására. Minthogy azonban még ezen szám mellett sem jutott minden quaestio perpetua élére külön elnök, megtörtént, hogy egyik-másik praetor két quaestionak volt elnöke. Sulla óta a nyolcz praetor egész Julius Caesarig, ki ezen számot előbb tízre, utóbb tízennégyre, végül tizenhatra emelte, mint a többi tisztviselő, évenként választatott; de a megválasztottak azután maguk között sorshuzás útján határozták meg, hogy kinek-kinek mi legyen az egész évre a

teendője. Cicero in Verrem act. I. 8. „illis ipsis diebus, cum praetores designati sortirentur et M. Metello obtigisset, ut is de pecuniis repetundis quaereret.“ Pro Murena c. 20. „Quid tua sors? tristis, atrox; quaestio peculatus“ etc. Azon praetor, ki ekkép valamelyik quaestio elnökévé lett, erre való vonatkozással *quaesitor* nevet nyert. Ami a quaesitorok hatáskörét illeti, tüzetesen a perrendtartásból fogjuk megismerni; itt általában csak annyit jegyezhetünk meg, hogy tevékenységek a peres eljárás vezetésére volt korlátolva, de az ítélelhozásban közvetlenül részt nem vettek.

A praetoron mint a quaestio perpetua szabályszerű elnökén kívül említettik — *iudex quaestionis* — is. Azon állandó törvényszékek, melyek a Rómában nagyon gyakori gyilkosság és méregkeverés büntények felett ítélték, sokkal inkább el voltak foglalva, mint a többiek. Nem esoda tehát, ha az ily perekben a praetorok mellett más állandó elnökökkel is találkozunk. Ezek neve volt iudices quaestionis (rerum capitalium). Állásuk jellemzésére felhozza Mommsen (Staatsrecht II.² I. Abth. p. 575—76), hogy a méregkeverési és egyszerű gyilkossági vádakat elfogadhatták vagy elutasíthatták; hanem a vérrokonok élete ellen elkövetett merénylet a praetornak volt fentartva. A tárgyaláson éppen úgy elnököltek mint a praetorok, hivatalos esküt is tettek és irnokok, apparitorok s licitorok állottak rendelkezésükre.

De azért nem voltak egyenlő rangúak a praetorral, mert állásuk úgy volt az aedilitashoz kötve, mint a tartományok kormányzása a praetura vagy consulatushoz. Hihetőleg az egyik évbéli aedilis a másik évben jogánál fogva iudex quaestionis lehetett s ez alapon remélhetette praetorrá való megválasztatását is. Így Cicero az Oppianicus elleni perben iudex quaestionis C. Juniust, volt aedilisnek és reménybeli praetornak nevezi: pro Cluent. 29. „aedilicius, iam praetor opinionibus hominum constitutus.“ C. Visellius Varroról pedig említi, hogy a curulis aedilitas után iudex quaestionis volt. Cic. Brut. 76. „cum post curulem aedilitatem iudex quaestionis esset.“ C. Julius Caesar hasonló-

képen az *aedilitas* után és a *praetura* előtt *quaestio de sicariis* elnöke volt vagyis *iudex quaestionis*. Suet. Caes. 11. „in exercenda de sicariis quaestione eos quoque sicariorum numero habuit, qui proscriptione ob relata civium Romanorum capita pecuniam ex aerario acceperant, quamquam exceptos Corneliis legibus.“ A *iudex quaestionis* hivatala is, mint a tisztviselőké, egész évig tartott és az elfogadott perben kezdettől végig önállóan elnökölt; arra nincs is példa, hogy *praetor* és *iudex quaestionis* (vizsgálóbíró) ugyanazon perben szerepeltek volna.

A *quaestiones perpetuae* másik fő részét a *birák* — *iudices* — képezték, kiknek teendője az ítélelhozás volt. Nehezen tudtak egyességre jutni abban a rómaiak, hogy a mindinkább fontosnak tartott birói hatalom gyakorlására melyik osztály legyen jogosítva, mert folytonos változtatást látunk, melyet nem annyira a szervezet belső szükséglete, mint inkább a politikai harcok idéztek elő. A pártoknak érdekekben állott, hogy csakis az ő ügyfeleik nyerjenek felhatalmazást a bírászkodás jogának gyakorlására s az optimáták gyakori visszaélései mindannyiszor élénk visszahatást és ellenkezést idéztek elő a néppárt körében.

Míg a *quaestiók* csak egyes esetekre rendeltettek, a *birák* egyedül a senatorok közül választottak és a *quaestiones perpetuae* behozatala által sem történt ebben változás. Ezen jog ellen az első támadást T. Gracchus kísérelte meg, hogy a birói hatalmat a lovagokra ruházza; de csak C. Gracchus törvénye, a *lex Sempronia* (122. Kr. e.) folytán állott be ezen változás. A *senatus* részéről sem hiányoztak erőfeszítések a régi előjog visszaszerzésére; hanem ez csak részben vagy csak ideiglenesen sikerült. Servilius Caepio *consul* (106. Kr. e.) a rövid életű *lex Serviliában* a lovagok mellett a senatorokat is jogosítá a bíróságban való részvételre (Cic. Brut. 44. de invent. I. 49.) A *lex Servilia Glaucia* (100. Kr. e.) újra egyedül a lovagrendbeliekre ruházta ezt a jogot. (Cic. Brut. 62.) M. Livius Drusus (91. Kr. e.) közvetítő módot ajánlott, hogy a senatorok és lovagok egyenlő számmal vétessenek fel a *birák* jegy-

zékébe s így e két rend legyen a biráskodásra jogosítva. Azonban ezen törvény Livius Drusus többi intézkedéseivel együtt még ugyanezen évben eltöröltetett (Cic. de leg. II. 6. 12.) M. Plantius Silvanus (89. Kr. e.) új közvetítő móddal állott elő, mely szerint minden tribus válaszszon évenként 15 bírót és így azok a nép valódi képviselői lesznek (Ascon. in Cic. pro Cornel. p. 79.)

Sulla legyőzte a néppártot és a birói hatalmat újlag visszaadta a senatorok kezébe (81. Kr. e.) Azonban valamint az alkotmányon eszközölt erőszakos módosítása, úgy ezen változtatása sem állhatott ellen a későbbi idő viharainak.

A dédelgetett senatorok elbizakodtak, a birói hatalom gyakorlásában az igazságot és méltányosságot mellékesnek tartották, csak pártszenvedély és kapzsiság vezette őket ítéleteikben. Ez a népnél természetesen nagy elégedetlenséget szült. Cicero igen találóan jellemzi a senator bírákat a Verres-féle perben tartott első beszédében (act. I. 1.) figyelmeztetve őket a nép hangulatára:

„Ami a legeslegkívánatosabb, bírák, és ami a legalkalmasabb a ti rendetek elleni gyűlölet és a törvényszékek rossz hírének mérséklésére, azt úgy látszik nem emberi okosság, hanem jóformán az isteni gondviselés adta és nyújtotta nektek most, az állam legválságosabb idejében. Ugyanis már erős gyökeret vert az államra veszélyes és a ti bukástokat okozó ama vélemény, mely nemcsak Rómában, hanem idegen nemzeteknél is közszájon forog: hogy a mostani törvényszékek pénzes embert, ha még oly bünyös is, el nem ítélnék. Éppen most, rendetek és törvényszékeitek válságos idejében, a midőn egyesek készek arra, hogy a néphez intézett beszédek és törvényjavaslatok által a senatus elleni ezen gyűlöletet lánggra lobbantsák, vezettetett vádlott C. Verres a törvényszék elé mint oly ember, ki életmódja és tettei miatt a nyilvánosság véleménye által már elmarasztaltatott, de tömérdek pénze által, mint maga reméli és fennem hirdeti, felmentetett.“ Akkor mondotta ezt Cicero, midőn L. Aurelius Cotta praetor (70. Kr. e.) benyújtotta

és keresztülvitte azon törvényjavaslatot, mely szerint a bírák ezentúl három rendből: senatorok, lovagok és tribuni aerarii közül választassanak, az utóbbiak lévén a plebeusok képviselői. A három rend mindegyike külön decuriát képezett. A lex Pompeia iudiciaria (55. Kr. e.) ezen csak magasabb census kiszabása által változtatott. (Ascon. in Cic. p. Pis. 39.) C. Julius Caesar törvényei, a leges Juliae újlag a lovagok és senatorok közül vették a bírakat, s kizárták a tribuni aerarii-t. Suet. Caes. 41. „Iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis ac senatorii; tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit.“ Miután Julius Caesar megöletett és a köztársaság hanyat-homlok rohant sírja felé, M. Antonius a legalsó néposztályra alapítva hatalmát keresztülvitte, hogy a bírák harmadik decuriája ismét állíttassék fel; azonban abba többé nem tribuni aerarii, hanem centuriók, sőt közkatonák választattak be. Augustus ezt eltörölte és a bírák számát négyezerre emelvén, őket négy decuriába osztotta: senatori, lovagi, polgári és az ügynevezett ducenari vagy nongenti, a lovagi census felével bíró; egyszersmind megállapította, hogy évenként felváltva egy-egy szüneteljen (Suet. Octav. 32.) Caligula a négy decuriához még egy ötödiket is adott (Suet. Calig. 16.), azonban mondhatni, hogy ez csaknem kizárólag a magán perek felett ítélő bíróságok számára létesítettett.

A bírák választásánál a rangon kívül más körülmények is jöttek tekintetbe. Ilyen volt az életkor. A köztársaság bukásáig a minimum 30 év, a maximum 60 év volt. Augustus a legkisebb életkort 25 évre szállította le. A tisztviselők és a kik nem laktak Rómában vagy annak közelében, bírák nem lehettek. Elvesztették a bíráskodásra való jogukat, kik valamely büntett miatt el voltak ítélve; továbbá kizárattak abból azok is, kik testi vagy szellemi fogyatkozás miatt arra különben is képtelenek voltak. A bírák választása egy évre szolgált, de újból választhatók voltak. A bírák jegyzékét évenként kellett összeállítani, mert némelyek hivataluk, koruk, távollétük miatt kiestek, mások pedig hivatalos évük megszünte, vagy visszatértük után ismét felveendők voltak.

A választást illetőleg a praetor urbanus, noha iurisdictionója különben csak a polgári perekre szorítkozott, eskü alatt köteleztetett legjobb tudomása szerint a bírák selecti iudices jegyzékét fehér táblán összeírni, melynek neve album iudicum volt és a forumon nyilvánosan kifüggesztett. Erre kötelezte őt a lex Aurelia (Cic. pro Cluent. 43), amit azután Sulla is érvényben hagyott. Legalább a bírák jegyzékei az ő levéltárában őriztettek (in Verr. act. II. I. 61.) és vezetése alatt történt a bírák kisorsolása (act. I. 13.) Az egyes quaestiók számára a kisorsolt bírák decuriákba osztattak; mindegyik decuriának megvolt a saját hatásköre, azon túl nem volt illetékes (Cic. p. Cluent. 37.); azonban egy decuriából több (valószínűleg rokon) törvényszék alakítottatott (in Verr. act. II. I. 61.) A curiák száma ismeretlen. A ki a bírák jegyzékébe jutott, kötelessége volt a kitűzött időben megjelenni, vagy elmaradását a praetor előtt igazolni. (Cic. Phil. V. 5.) Hogy miképen történt a tárgyalásra behívott decuriából a törvényszék megalakítása, azt a perrendtartásból fogjuk megismerni.

A vádlók és védők.

Bevádolás nélkül, mondja Cicero, a bűnöst elítélni nem lehet. Pro Sex. Rosc. c. 20. „nocens, nisi accusatus fuerit, condemnari non potest.“ Itt tehát azon kérdés merül fel, vajon kik emelhettek vádat a bűnyekben? Míg a népgyűlések ily esetekben bíráskodtak, kizárólag a tisztviselők vezethették elő a gonosztevőket; azonban a quaestiones perpetuae előtt nemcsak a tisztviselőknek, hanem a népből mindenkinek jogában állott a gonosztettek miatt vádat emelni. Azon példák, melyekben magán emberek léptek fel vádlókul, oly számosak, hogy e fölött legkevésbé sem kételkedhetünk. Minthogy azonban az állam érdekében állott gondoskodni arról, hogy a polgárok nyugalma igazságtalan vád

által fel ne zavartassék és az ártatlanok veszélybe ne döntessenek, szükséges volt a vádolásban is bizonyos korlátokat fölállítani. A vádolás megszorítását abban találjuk, hogy a fiúk szülei ellen, a szabadosok patronusaik ellen, továbbá a kiskorúak, nők, gyámság alá helyezettek, becstelének, akik már hamis vádban elmarasztaltattak, egyáltalán eltiltattak a vádaskodástól. (Thesaur. vol. II. p. 746.) Az idegenek (peregrini) maguk nem indíthattak pert, hanem csak római patronusaik közvetítésével.

Jóllehet polgári kötelességnek tartatott a gonoszok megbüntetése által az állam biztonsága fölött örködni, jóllehet általános volt azon hit, hogy a meg nem fenytett vétség az összes polgárságra háramlik: mégis úgy látszik a köztársaság kezdetétől fogva szükséges volt a vádlók jutalmazása. Így megjutalmazták pénzzel, szabadsággal és polgárjoggal már azon szolgát, ki a Tarquiniusok javára összeesküvőket feljelentette. Liv. II. c. 5. „Secundum poenam nocentium, ut in utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, praemium indici pecunia ex aerario, libertas et civitas data.“ Később is lehetett az állam érdekében emelt vád által polgárjogot nyerni; erre czéloz Cicero (pro Balb. c. 23) mondván: „An lingua et ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu et virtute non potuit? . . . An *accusatori* maiores nostri maiora praemia quam bellatori esse voluerunt?“

A jutalom minősége a vádlott büntényéhez képest a körülmények szerint különböző volt; de arra nincsenek adataink, hogy mikor kapott a vádló csupán pénzt, mikor pénzt és kitüntetést, polgárjogot. Egyedül annyit állíthatni, hogy a bíróságilag megállapított pénzbeli jutalom az elítélt vagyonából fizettetett; ha pedig ebből nem került ki, az állam pénztárából.

Az oly büntények feljelentői, melyek vagyoni büntetést vontak maguk után, delatoresnek neveztettek. A császárság alatt lelketlen emberek voltak ezek, kik különösen a felségsértés feljelentéséből jövedelmező üzletet csináltak; mert a törvény az elítélt vagyonának negyedrészt a vád-

lónak rendelte. Tacit. Annal. IV. c. 20. „Contra M'. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cetera liberis concessit.“

A ki valamely vád alkalmával be akarta bizonyítani, hogy csak a közjólét érdekében, vagy magán ellenségeskedés folytán indított pert, mit a római szokás megengedett, (Cic. pro Mur. c. 27.) nem fogadhatta el a jutalmat. Így tettek Clodius rokonai, midőn Milót bevádolták.

Minden bűnöst osztálykülönbség nélkül be lehetett vádolni; csak az állami ügyben távollevők és a tisztviselők voltak ettől, hivataluk tartama alatt, mentesek.

A római állam legrégebb intézményein alapszik azon szokás, hogy a feleknek a törvényszékek előtt *védők* voltak. A patronusnak cliense iránti főkötelességei közé tartozott ezt a törvényszék előtt képviselni, mivel az utóbbinak nem volt joga személyesen megjelenni. Később a kötelesség helyébe a szokás lépett. Az előkelők tekintélyök emelése végett számos védenczet szerzendők, a peres ügyekben minél nagyobb jártasságra és ékesszólásra ügykeztek szert tenni, a szegények pedig szívesen fogadták a védelmet, mert jogismeret, ügyesség és összeköttetés hiányában érezték a nyilvános életben gyakorlott ember fellépésének előnyét. Így ment át a patronus elnevezés az ügyvédőre.

A bűnügyekben háromféle védőt szokás megkülönböztetni: patroni, advocati, laudatores. Ezen megkülönböztetést említi Cicero pro Cluent c. 40. „Nam Quintius quidem quam causam unquam antea dixerat, cum annos ad quinquaginta natus esset? Quis eum unquam non modo in patroni, sed in laudatoris, aut advocati loco viderat?“

Legnagyobb jelentőséggel bírtak a *patromusok*, kik a vádló vagy vádlott ügyét vezették akár beszédet tartva, akár más ténykedéssel támogatva. Ha a védők többen voltak egy perben, a szerepeket maguk között felosztották. Azért mondja Cicero pro Sulla c. 18. „Sed quid est tandem, quod indicat per istum puerum Cornelius? Si vetera, mihi ignota, cum Hortensio communicata, respondit Hortensius.“ A feleknek nem kellett a törvényszék előtt patro-

nussal megjelenniök, mert maguk is előadhatták ügyeiket; hanem az elnöktől is kérhettek patronust és ez tartozott kérésüknek eleget tenni. Ha pedig az elnök által rendelt patronus nem tetszett a félnek, visszautasíthatta és másikat kérhetett.

Soha sem volt nehéz a perlekedőnek patronust találni, minthogy a bíróság előtt nyert kitüntetés útát nyitott politikai befolyáshoz és hivatalokhoz. A siciliaiak is könnyen rábirták Cicerót, hogy lépjen fel Verres ellen. Nem az ügyvédek hiánya, hanem azok nagy száma okozott többször kellemetlenséget. Ha Cicero Sex Roscius mellett tartott beszédének első fejezetében azt mondja, hogy daczára a vádlott ártatlanságának s számos előkelő barátainak, még sem találkozott védő és ő azért választatott meg, helytelen úgy értelmezni, mintha egyáltalán nem talált volna Roscius védőt és a praetor sem lett volna köteles kérésére patronust rendelni, hanem barátai politikai okokból nem akartak fellépni és Cicero nyíltan mondja, hogy ezek kérték őt fel, mint politikailag még jelentéktelen embert; tehát nem is került arra a sor, hogy a praetornak kellett volna védőt rendelnie.

A római állam viszonyai kezdettől fogva olyanok voltak, hogy az alsóbb osztálybeliek az előkelőktől jogi tekintetben függtek; midőn pedig a rendek egyenjogosítása és más intézkedések által a jog ismerete és élvezete általánossá tétetett, a perrendtartásnak művészies jellegű átváltoztatása folytán újnemű függő viszony keletkezett, mely nyomasztóbb volt az előbbinél, mert a szónokok nyereszkedésén alapult.

Ezen is akart könnyíteni a M. Cincius Alimentus néptribun által keresztülvitt törvény *lex Cincia de donis et muneribus* (204. Kr. e.), melyről mondja Tacitus, hogy tiltja peres ügyben tartott szónoklatért a pénz vagy ajándék elfogadását. *Annal. XI. c. 5* „*Consurgunt patres legemque Cinciam flagitant, qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat.*“

Cicero azt írja, hogy ezen törvény értelmében szabad elfogadni azon könyveket, melyeket L. Papirius Paetus neki ajándékozott. Ad Attic. I. c. 20. „L. Papirius Paetus — mihi libros eos, quos Ser. Claudius reliquit, donavit. Cum mihi per legem Cinciam accipere Cincius amicus tuus diceret, libenter dixi me accepturum, si attulisset.“ Cicerónak ezen nyilatkozata nem az ajándék minőségére, hanem csak azon esetre vonatkozik, melyben az ajándékozás megengedett. De midőn (in Verr. act. I. c. 14) nyíltan mondja Hortensiusról, hogy Verres védelmezéséért pénzt vagy pénzértéket kapott vagy fog kapni, mert Verres saját nyilatkozata szerint kormányzóságának második évében védői számára zsarolt, nem jut eszébe Cicerónak, hogy Hortensius ellen a bevádolás lehetőségét felhozná. Ebből azonban nem következik, hogy az említett törvény nem szabott büntetést a vétkesekre; hanem a törvény célja valószínűleg csak az volt, hogy a patronusok akkor ne kapjanak díjat, ha az ügyet eredménytelenül védelmezték, jutalmat pedig a sikeres védelem esetén sem kérhessenek a kialkudott díjon felül. Különbözik Cicero korában is azt tartották illő dolognak, hogy a szónok önzetlenül ajánlja fel polgártársának szolgálatát.

Ámbár a *quaestiones perpetuae* előtt a peres felek és ügyvédek egyenlőknek tekintettek, mégis volt különbség a vádló és védő ügyvéd között. Bűnpert mindenki indíthatott, nem csak az, a kin sérelem elkövettetett, s így a vádló ügyvéd állása függetlenebb volt, mind a védőé; mert az saját nevében is vihette a pert, míg a védőt a vádlott választotta s ennek volt képviselője. A védőtől lelkiismeretes védelmet kívántak (*pro Sulla* 7.), de esküt nem kellett tennie (*pro Sulla* 11.)

A patronusoktól különböztek és mégis a törvénytörvényesítési védőkhöz tartoztak az *advocatusok*. Így neveztek általában azokat, kik barátaik felszólításának engedve őket a peres ügyekben személyes jelenlétök által támogatták. A köztársaságban más volt ezen elnevezés értelme, mint a császárság alatt. Akkor a meghívás (*advocatio*) abban állott, hogy az olyan, kinek jogi ismerete s a perekben tájékozottsága volt,

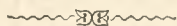
barátjával közölte tanácsát és azután a tárgyaláson személyesen megjelent; de nem azért, hogy mellette beszédet tartson, hanem hogy őt jelenlétével támogassa. Cicero pro Sulla c. 2 „Omnes, qui adsunt, qui laborant, qui saluum volunt, pro sua parte atque auctoritate defendunt.“ Ibidem c. 29 „Quin etiam parens tuus, Torquate, consul, res de pecuniis repetundis Catilinae fuit advocatus: improbo homini, at supplici: fortasse audaci, at aliquando amico.“ A védelem szóbeli előterjesztése az orator vagy patronus causae kötelessége volt, de ennek nem kellett jogismerőnek lennie.

Míg a biráskodás egyszerű volt s nagy részben szokáson alapult, a szónok nem törekedett annyira meggyőződés által hatni az értelemre, mint inkább az érzelmeket iparkodott felkelteni. Azonban a császárság alatt a jog tudományos kiművelése összekötve a törvények egész özönével, csaknem lehetetlenné tette egyedül szónoki művészettel alapos jogismeret nélkül, valamely ügy védelmezését a törvényszék előtt. Ennélfogva lassankint mindkettő megkivántatott az ügyvédötől és az ilyen advocatusok később oratores disertissimi, causidici néven nevezettek.

Fontosabb szerepet vittek a védelmezésben a dicsérők — *laudatores*. Ezek a tanúktól abban különböztek, hogy a vádlott felett mondott dicsérő nyilatkozataik tulajdonképen a peren kívül estek és azon pontokra vonatkoztak, melyek nem képezték a vád tárgyát, például a vádlott előéletére, a haza iránt tanúsított szolgálataira stb.; de mihelyest a vádra vonatkozólag szólottak, a tanúk jellegét vevék fel. A laudatorestól nem kivántatott személyes jelenlét, írásban is beküldhették nyilatkozataikat.

Ezen szokás igen régi és a quaestiones perpetuae idejében már a visszaélésig divatozott. Cicero azt mondja, hogy a ki szokás szerint tíz laudatort nem tud felmutatni, annak többet ér egyre sem hivatkozni. Cicero in Verr. act. II. l. V. c. 22. „Quis est, quin intelligat? Primum, ut in iudiciis qui decem laudatores dare non potest, honestius est ei nullum dare, quam quasi legitimum numerum consuetudinis non explere.“ Pompeius a tárgyalást egyszerű-

sítendő 52-ben Kr. e. a dicsérő beszédeket eltiltotta, de a megcsontosodott szokás azokat fentartotta. Csak akkor tüntek el, midőn egyes előkelő emberek személyes befolyásukat nem érvényesíthették a törvényszékeknél.

A tárgyalás helye, ideje s külszerű jellege.

A *quaestiones perpetuae* tárgyalásai nyilvánosan a forumon tartattak. Innen a szónokok szereplése a perekben *forensis labornak* nevezetik. A bűnügyek számára nem volt a forum bizonyos része kijelölve, hanem ezt minden alkalommal csak a körülmények határozták meg.

Mint hogy a forum népgyűlések és ünnepélyes menetek színhelye is volt, az ülőhelyeknek könnyen eltávolíthatóknak kellett lenniök. A félkörű emelvényt (*tribunal*), melynek elején az elnöki *sella curulis*, mögötte az asztal és írnokok székei voltak, továbbá a bírának alantabban levő fapadjait (*subsellia*) az állam vitette a tárgyalás helyére; de a peres feleknek maguk és hozzátartozóik számára vállalkozóktól kellett bérelniök padokat, melyek az elnök jobbjá és balja felől helyeztetek el.

Ugy látszik, hogy ez volt a szokás Neróig, mert Suetonius azt írja róla, hogy elrendelte, miszerint a felek patronusaiknak bizonyos méltányos díjjat adjanak, de a padokért egyáltalán ne fizessenek, mert a kincstár ezeket ingyen szolgáltatja. Suet. Ner. 17 „(cautum), ut litigatores pro patrociniis certam iustamque mercedem, pro subselliis nullam omnino darent, praebente aerario gratuita.“

Valamint más népeknél, úgy rómaiaknál is jelentékeny befolyása volt a vallásnak a világi ügyekkel való foglalkozás idejére és éppen e tekintetből az év összes napjai általában *dies fasti* vagy *nefasti* neveztetek. *Dies fasti* azon napok voltak, a melyeken az isteni jog (*fas*) megengedte az igazságszolgáltatást és a népgyűlést, *dies nefasti* pedig azok, melyeken az mindkét ténykedést kizárta. A *dies fasti* száma évenként 38. A *dies nefasti* között egész évben volt

65 olyan nap is, melyeknek csak bizonyos óráiban nem engedtetett meg a bíraskodás és ezek neve dies fissi.

A vallási napokon a praetornak igazságszolgáltatása a polgári perekben, mit e három szóval szoktak kifejezni: do, dico, addico, felfüggesztetett. Ovid. Fasti I, 47:

„Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit, per quem lege licebit agi.“

Azonban a bűnügyek tárgyalásánál nem tartattak meg szigorúan ezen dies nefasti-nek nevezett napok, mert a tapasztalat azt mutatta, hogy azon eljárás, melyen az egyesek személybiztonsága és az egész állam fennállása alapszik, nem korlátozható csak bizonyos napokra. Fordultak tehát elő kétségtelen esetek, hogy ünnepek és ünnepi jellegű nyilvános játékok alkalmával is tárgyalattak bűnügyek. Ilyen volt a M. Coelius ellen indított bűnper, melyben Cicero volt a védő ügyvéd. Pro M. Coelio c. 1. „Si quis, iudices, forte nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostrae: miretur profecto, quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis ludisque publicis omnibus negotiis forensibus intermissis unum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto civitas stare non possit.“ Hogy a Cn. Plancius ellen emelt vád tárgyalását a játékok alatt is meg lehetett volna tartani, nyíltan mondja Cicero pro Planc. c. 34 „saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos causam conicere noluisse, ne ego mea consuetudine aliquid de thensis misericordiae causa dicerem.“ Ily eljárás pedig ha visszaélés lett volna, a peres felek ellene a néptribunok segélyét igénybe vették volna.

A tárgyalások a forumon nyilvánosak lévén, szükségképen a nappali órákban tartattak és pedig a mai időszámításunk szerint reggeli 9 órakor kezdődtek s napnyugtakor végződtek (sol occasus suprema tempestas).

Daczára annak, hogy Rómában a perek tárgyalásai nyilvánosak voltak, azokról még sem maradt reánk az ókorból egyetlen összefüggő művészi leírás sem: talán azért, hogy a valóságos élethől véve eszményi érdekekkel nem bírtak,

s így azok jellegéről csak a szónokok műveinek egyes helyeiből szerezhethünk magunknak némi fogalmat.

A bírának nem volt e célra külön ruhájok, hanem azért megkivántatott tőlük az illedelmes külső magatartás. Az elnök mindig hivatalos ruhájában, a biborszegélyű tógában foglalt helyet az emelvényen, de régi szokás szerint az ítélet kihirdetésekor letette ezen felöltőjét. A felek és hozzátartozóik a római nemzeti öltönyben, a tógában jelentek meg, és pedig a vádlott a gyász minden jelével. Sajátságos szokás volt, hogy a vádlott kiskorú gyermekeit is magával vitte a tárgyalásra és a védő ügyvédek gyakran felhívták reájok a bírák figyelmét könyörületességük felkeltése végett. Ily körülményekre hivatkozva mondja Cicero Sestius mellett tartott védbeszédében (c. 69.): „Hanem engem, bírák, midőn a legderékabb és legjelesebb polgárok méltóságáról szólok és még többet is akarok szólni, rögtön félbeszakított beszédem folyamában ezeknek tekintete: Látom, hogy P. Sestius, az én jólétem, a ti tekintélytek, s az alkotmány védője vád alatt áll; látom, hogy ezen fiacskája könyező szemekkel tekint reám; látom, hogy T. Milo, szabadságtok visszaszerzője, jólétem őre, a megingatott alkotmány támasza, a hazapusztításnak megszüntetője, a naponkinti öldöklésnek elnyomója, a templomok és házak védője, a tanácsterem ótalmazója gyászruhában van és vád alatt; látom, P. Lentulus, kinek atyjában jötevőmet, sorsom, nevem, gyermekeim visszaszerzőjét tisztetem, ezen szánandó szennyben és gyászban van; azt, a ki a múlt évben atyjától a férfiás, a népgyűléstől a szegélyezett tógát kapta, azt látom az idén ilyen tógában könyörögni atyjáért, a nagyon derék és jeles polgárért a legméltánytalanabb javaslat váratlan keserősége miatt.“

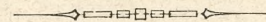
A bírákat és feleket kíváncsi néptömeg (corona auditorum) szokta körülvenni s padokat bérelve végig hallgatta a tárgyalást és nem tartózkodott némely dolog iránt tetzését vagy nem tetzését nyilvánítani, sőt, ha valami érdekesítő dolog fordult elő, a bírák padjai közé tódult. Szemléltetőleg ír le Cicero ily jelenetet (Brut. 84.) a nagy és kedvelt szónoknak a tárgyalás alkalmával kivívott sikerét

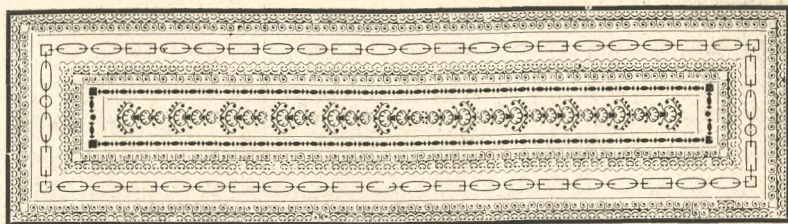
előadván: „Olyan legyen a szónok sorsa, hogy mihelyt észreveszik a hallgatók, hogy beszélni akar, foglalják el a birák padjai közt levő helyet, lepjék el az elnöki emelvényt, szívesen adjanak és engedjenek helyet az irnokok, szoruljanak össze a hallgatók, legyen figyelmes az elnök: midőn fölkel az, ki beszélni fog, legyen csendben a hallgatóság, azután gyakran fejezze ki tetszését, sokszor bámulatát, mikor akarja, nevéssen, mikor akarja, sírjon, úgy, hogy a ki ezt távolról látja, ha nem is tudja, hogy miről van szó, legalább gondolja, hogy tetszik és egy Roscius van a színpadon.“ Egész színházi tüntetések is fordultak elő. Midőn Sex. Clodius a vád alól felmentetett, a nép hangosan követelte ellene a vád ismétlését. Cicero Q. Fr. II. 6. 6. „Itaque hominem populus revocat.“

Ilyen volt körülbelül a quaestiones perpetuae bűnügyi tárgyalásainak jellege Cicero korában és csak a császárok gondoskodtak a nyilvánosság korlátozása és a nagy tömeg távoltartása által a tárgyalások biztonságáról és a birák részrehajlatlanságáról.

A BÜNFENYÍTŐ ELJÁRÁS.

mondottak után ismerjük már ama személyek viszonyait, melyek összehatásából keletkezik azon eljárás, mely szerint megállapítatik, valjon a bevádolt egyén elkövette-e a kérdéses büntényt, miképen kell megfenyíteni a bűnöst és mi módon szerzendő elégtétel az államnak vagy a sértett félnek. A quaestiones perpetuae azon eljárásának vezetője az elnöklő praetor, kinek kötelessége a perben szereplőket a törvény korlátai között tartani, a mit coercitionak szoktak nevezni. Ő tüzi ki a határidőt, sorsolja a bírakat, mondja ki ítéletüket, s oszlatja fel a törvényszéket. Látni fogjuk, hogy minő befolyása volt a praetornak az egész per sorsára. Ámbár az ügyvédek beszédeikben rendesen a bírákhoz szóltak, de e mellett nem ismerték félre, hogy milyen hatással lehet az elnök elnézése vagy szigora a per kimenetelére. Azért kéri Cicero Sex. Roscius mellett tartott védbeszédében (c. 5.) az elnöklő M. Fannius praetor jó hajlamát és figyelmezteti Verres elleni vádbeszédében (In Verr. act. II. l. I. 17.) M. Glabrio praetort, hogy az igazságosságnak szabad folyást engedjen.

A római jogszolgáltatás sajátzerüségai közé tartozik, hogy a perlekedő felek közötti tényállás megállapítása és felvétele, valamint a törvények alkalmazása, illetve az ítélethozás nem volt egy kézben összpontosítva; hanem a köztársaság idejében úgy a polgári, mint a bünper két külön részre oszlott, olyformán, hogy a perindítás jogosultságára nézve a magistratus intézkedett, míg a per tulajdonképeni tárgyát a birák vizsgálták meg s ítélték felette. Így az állandó törvényszékek bünfenyítő biráskodásának azon részét, melyben a vádolás jogosultságát a praetor eldöntötte, *in iure*, azt a részét pedig, melyben a vád tulajdonképeni tárgyát a birák megvizsgálták és ehhez képest ítéletet hoztak, *in iudicio* jogász műszóval jelölték.

A ki valamely bünügyben vádlóképen akart fellépni, elment a forumra az illető quaestio praetorához és nyilvánosan kérést intézett hozzá az iránt, hogy bizonyos egyént bizonyos büntett miatt bevádolhasson. Ezen kérelem *postulatio*-nak neveztetett. Cic. div. c. 20. „Nuper cum in Gabinium vir fortissimus et innocentissimus L. Piso delationem nominis postulare t.“ Ez alkalommal szóba került, vajon a kérdéses egyén bevádolható-e, mert a tisztviselőket és az állami ügyben távollevőket, mint említettük, törvényesen nem lehetett perbe fogni hivatalbeli idejük letelte előtt; továbbá megvizsgáltatott az is, hogy a vádolásra jelentkező jogosult-e erre egyéniségénél fogva és hogy a felemlített büntett melyik praetor és quaestio elé tartozik.

Általában elv volt, hogy ugyanazon büntény miatt csak egy lehet a vádló; mégis gyakran fordult elő oly körülmény, hogy egyszerre többen járultak a praetorhoz azon kérelemmel, miszerint ugyanazon egyén ellen ugyanazon büntény miatt pert kezdhessenek. Ilyen esetben a pert egy sajátzerü és *divinatio*-nak nevezett eljárás előzte meg, mely nevét onnan nyerte, hogy ezen alkalommal nem tény felett határoztak, hanem még ismeretlen dolog felől mintegy jövendöltek (*divinare*), vizsgálván, hogy ki lesz az alkalmas vádló (*accusator*) és kik irhatják alá magukat mint segédvádlók (*subscriptores*). *Divina-*

tionak nevezték azon beszédet is, melyet a jelentkezők ily alkalommal mondtak, kifejtvén az okokat, melyeknél fogva a vádolásra igényt tartani véltek. Az egész eljárást különösen Cicerónak a Verres elleni per megindítása érdekében Q. Caecilius ellen tartott és utóbb gondosan kidolgozott beszédéből ismerjük.

A jelentkezők közül való választás eldöntése nagy részben a praetortól függött, mert a bírák jegyzékéből szabadon állította össze azon tanácsot (*consilium*), mely a vádlók közt ítéletet hozott. Cicero ezen tanács tagjait *divinatiójában* az általános néven *iudices* szólítja, később pedig a tulajdonképeni per bíráihoz szólva a kiválasztott és tekintélyes férfiaknak mondja, kik között a perben ítélő bírák közül is többen voltak. In Verr. II. I. 6. „*Quod meum factum lectissimi viri atque ornatissimi, quo in numero e vobis complures fuere, ita probarunt.*“ A tanács tagjainak a *divinatióban* való szavazás alkalmával nem kellett esküt tenniök, számukat is csak a praetor határozta meg. A szavazás mindjárt a jelentkezők beszédeinek megtartása után, a tanúvallomások és okmányok mellőzésével úgy történt, hogy a bírák a viaszszal bevont táblára beleírták kezdőbetűjét annak a nevének, a kit fővádlónak akartak választani s azután a szavazó lapokat az urnába tették, de nem elrejtve, mint a perben hozandó ítéletnél, hanem többen is egyszerre, úgy hogy egyik a másikáét láthatta. Ha a praetor azt kívánta, hogy a subscriptorok felett is szavazzon a tanács, természetesen új lapok osztattak ki.

A fővádló kijelölésénél tekintetbe veendő követelményeket Cicero ismerteti meg velünk. Arra kell, úgymond, bízni a vádat, a kit a sértett fél kíván és a kitől leginkább tart a vádolandó. In div. c. 3. „*Haec duo in primis spectari oportere: quem maxime velint actorem esse ii, quibus factae esse dicantur iniuriae et quem minime velit is, qui eas iniurias fecisse arguatur.*“ Nem lehetett vádló a quaestor előbbi praetorával szemben; mert az alsóbb hivatalnoknak a felsőbbel olyan viszonyban kellett lennie, mint a minő a

fiút kötötte atyjához. Q. Caecilius Niger is Verres mellett volt quaestor, azért esett el a vádtól és még subscriptor sem lehetett. In Verr. act. II. 1. II. 6. „Ita probarunt, ut ei, qui istius quaestor fuisset et ab isto laesus, inimicitias iustas persequeretur, non modo deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cum id postularet, facerent potestatem.“ A bűnvádoló választásánál lényeges kelléknek tartották, hogy az illető jelölt ismerje a kérdéses per tényállását, hogy legyen ügyessége a vádolásban és nyilvános beszédek tartásában. Erre figyelmezteti Cicero ellenfelét, Caeciliust. In div. 8. „In mentem tibi non venit, quid negotii sit causam publicam sustinere, vitam alterius explicare atque non modo in animis iudicium, sed etiam in oculis et conspectu omnium exponere, sociorum salutem, commoda provinciarum, vim legum, gravitatem iudiciorum defendere?“ Önérzettel fordul tehát Cicero a tanácsstagokhoz (in div. c. 22.) mondván: „Quapropter, iudices, vestrum est deligere, quem existimetis facillime posse magnitudinem causae ac iudicii sustinere fide, diligentia, consilio, auctoritate.“

Tisztába hozatván a vádló egyénisége és annak bevádolhatása, aki ellen a per kérelmeztetett, még ugyanazon napon megtörtént a tulajdonképeni vádolás *nominis-vel criminis delatio*. A két actionak gyakori összejtése okozta a kifejezések kölcsönös felcserélését. Hogyha a postulatio alkalmával valami akadály merült fel, a praetor a vádolásra külön határidőt tűzött ki.

A vád, mint a segédvádlók latin neve (subscriptores) mutatja, írásban nyújtatott be, melyben ha nem is soroltattak elő a későbbi jogtudósok korában szokásos részletezéssel a bűn és szerzőjének körülményei, már a quaestiones perpetuae idejében szükségképen megkivántatott a vádló és vádlott neve és azon törvény megnevezése, melynek értelmében a vád megindított. E vádiratot a segédvádlók aláírták és innen származott a subscriptores elnevezés. Azonban, hogy csupán írásban lehetett volna vádat emelni és nem szóbelileg is, ép oly kevésbé lehet bebizonyítani,

mint azt, hogy már a quaestiones perpetuae előtt sem engedtetett meg az írásbeli vád.

A vád bejelentésével bizonyos formalitás volt összekötve az igazságtalan vádak elleni védelemre, melynél fogva a vádló esküvel fogadá, hogy jóhiszeműleg és nem furfangosságból (calumnia) emel vádat. Liv. XXIII. 47. „nisi velut accusatores in eum iurarent ac nomen deferrent.“

A nominis delatio-nál nem kellett ugyan a vádlottnak okvetlenül jelen lennie, mégis Cicerónak a következő helyeken: in Verr. act. II. 1. II. 38, 39, IV. 19, V. 42. tett nyilatkozatait olvasván, az hihetnők, hogy a távollevő ellen egyáltalán nem lehetett vádat benyújtani. De ekkor makacs elmaradással is kikerülhetne volna bárki az egész pert, a mi az intézmény czélszerűségével össze nem egyeztethető. A szokás tehát az volt, hogy a vádlott megidéztetett a praetorhoz, hogy az ellene emelt vádat meghallgassa és kifogásait előadhassa, de meg nem jelenése a per folytatását illetőleg akadályt nem képezhetett. Ennélfogva Cicerónak a távollevő elleni nominis delatio-ról hallatott panasza úgy értendő, hogy az illető vádlott előlegesen nem idéztetett meg, legalább az ellene emelt váddal nem volt alkalma megismerkedni; jóllehet, ha a vádlott szándékosan nem jelent volna meg, akkor is meg lehetett volna tenni a további eljárásra szükséges intézkedést.

Feltéve, hogy a vádlott a nominis delatio-nál valóssággal megjelent, akkor mindenek előtt az *interrogatio*-ra került a sor azaz a vádlónak szabadságában állott bizonyos kérdéseket felvetni, melyekre a vádlott válaszolván, úgy a vád mint a védelem érdekében a főpontok feljegyeztettek, hogy a későbbi tárgyalások különösen azokra terjeszkedjenek ki.

Zumpt az újabb írók azon véleményét támogatja, hogy, ha a vádlott az *interrogatio* alkalmával bevallotta büntetést, minden további eljárás megszűnt és a praetor maga kimondhatta a vádlottra a törvényes büntetést. Azonban vannak határozott adatok arra, hogy a vádlottnak az *interrogatio*-nál tett vallomása daczára a pert folytatták és

mindenkor össze kellett a quaestio perpetua bírának ülniök, hogy a vádlott felett végleges ítéletet hozzanak. Eltekintve Cicerónak azon megjegyzésétől, mely szerint egyáltalán senki sem ítélhető el birói vizsgálat nélkül (in Verr. act. II. 1 I. 9. „Nam causa cognita multi possunt absolvi, incognita quidem condemnari nemo potest.“), vannak egyes esetekre is példák, hogy a vallomás daczára is megtartott a törvényszéki tárgyalás és csak a bírák által, de semmi esetre sem az egyetlen praetor által intéztetett el a vádlott sorsa. Cicero in Verr. act. II. 1. I. 5. „quaerat quo pacto suae confessioni possit mederi.“ III. 95. „absolvite eum, qui se fateatur maximas pecunias cum summa sociorum iniuria cepisse.“ IV. 47. „urgetur confessione sua.“ V. 64. „hoc teneo, hic haereo, iudices, hoc sum contentus uno: omitto ac negligo cetera: sua confessione induatur ac iuguletur necesse est.“ Továbbá a törvényszéki tárgyalásnál mondandó beszédekre vonatkozó összes iratokban a védelmezés különféle módjai közt említetik a könyörgés (deprecatio) is, melynek célja egyenesen az volt, hogy mindazon esetekben, melyekben a vádlott bűnöségét már bevallotta, a szónok hivatkozva annak feddhetlen előéletére, esetleg érdemeire stb. kérje felmentését. Cicero de invent. I. 11. „Deprecatio est, cum et peccasse et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen, ut ignoscatur, postulat.“

Az interrogatio után az *inscriptio* következett. Ugyanis mihelyest felelt a vádlott a hozzá intézett kérdésekre, vagy pedig azt megtagadta, a vád lényegét a praetor hivatalos jegyzőkönyvébe (tabulae publicae) bevezette. A bejegyzés (inscriptio) a vádlevéllel ellentétben úgy történt, hogy elől állott a vádlott, utána a vádló neve. Cicero pro Cluent. c. 3. „haerebat in tabulis publicis reus et accusator.“ A per folyamata alatt más megjegyzések is kerültek bele és pedig a vádlott felmentése vagy elmarasztalása, vagy általában a per befejezése. Minthogy azonban minden egyes quaestio perpetua elé csak bizonyos büntény tartozott és a bírák a vádlottnak csakis ebben való részessége vagy

ártatlansága felett ítélték, azért a vád mindenkor csak egyes esetre vonatkozott és így a praetor mellékvádaskodásokat be nem jegyezhetett.

A bejegyzés után a praetor hivatalosan kijelentette, hogy a kérdéses egyén ellen a vádat elfogadta (*nominis receptio*). Csak ezen kijelentés után lett a vádlott tulajdonképpen reus, mely állapottal már bizonyos hátrányok voltak összekötve, különösen pedig az, hogy a vádlottat mint ilyent hivatalra megválasztani nem lehetett. (Sallust. Catil. c. 18) Ezen intézkedést szükségessé tette azon körülmény, hogy mivel a tisztviselő hivatalának tartama alatt a vádtól mentes volt, a vádlott a további eljárás ellen éppen a megválasztás által biztosított volt.

A vád elfogadásával egyidejűleg meghatározott azon nap, a melyen az a bírák előtt tárgyaltatni fog (*diei dictio*). A határidő kitűzése, mely alatt a felek a kutatással (*inquisitio*) és a bizonyítékok megszerzésével voltak elfoglalva, a praetortól függött. Rendesen 10, néha 30, rendkívüli esetben több nap is engedtetett. Cicero a Verres elleni perben 110 napot kapott. Ezen idő alatt a praetornak a perrel semmi teendője sem volt, mert a vádló kötelességében állott a tanúk és bizonyítékok előteremtése; de a hatóságok őt ebben támogatni tartoztak, ha magát mint a praetor által hivatalosan elfogadott vádlót írásbelileg igazolta.

A kitűzött határidő leteltével a per tárgyalás végett a bírák elé került (*in iudicio*). Minden tárgyaláshoz az előkészület abból állott, hogy az egyes quaestiók szerint osztályozott bírák közül azok, kik a kérdéses perben illetékes törvényszékhez tartoztak, továbbá maguk a felek is megidézettek vagy inkább neveik ünnepélyesen kikiáltattak. A megidézés (*citatio*) akképen történt, hogy azon a helyen, hol a tárgyalás megtartandó volt és pedig az elnöki emelvényről az illető személy neve kikiáltatott és ha arra azonnal nem válaszolt, háromszor ismételtetett a hivatalos szolga (*praeco*) által. Ha a harmadszori kikiáltásra sem adatott válasz, a további intézkedés a szerint módosult, a

mint az illető a bírák közül való volt, vagy a felek egyike.

Ha az elmaradó bíró volt és magát kellőképen nem igazolta valaki által, az elnök őt pénzbírsággal büntette, vagy szolgálai (viatores, apparitores) által azonnal oda rendelte. A vádló indokolatlan elmaradása következtében a per megszüntnek nyilvánított; de azért egy más vádló perújítással élhetett. Ha a vádlott számkivetésbe ment, ez kihirdettetett és hogy részéről az önkényes visszatérés lehetlenné tétessék, eltiltatott a római területen a lakhely, víz és tűz használatától (tecti et aquae et ignis interdictio.) De hogyha nem választotta a számkivetést, hanem minden indokolás nélkül egyszerűen elmaradt, akkor a nélkül, hogy bűnössége vagy ártatlansága vizsgálat alá vétetett volna, a kérdéses bűntényre vonatkozó büntetés ellene fogamatba vétetett, mint a példák egész sorozata bizonyítja. (Cic. in Verr. act. II. I. II. 27. 38. 40.) Végre, ha a vádlott nem jelent ugyan meg, hanem elmaradásának okát rokonai vagy barátai által bejelentette, akkor ezen mentségek alapossága vizsgáltatott meg. Ha a felhozott ok elégségesnek tartatott, a tárgyalás elnapoltatott. Leggyakoribb mentség a betegség volt.

Hogyha a bírák kellő számmal, továbbá a vádló és vádlott is megjelentek, a quaestio megalakítottatott, azaz kijelöltettek a bírák, a kik a kérdéses perben itélni fognak. E tekintetben mindig elvnek tartották, hogy nem lehet bíró az olyan ember, ki a felekkel bizonyos fokig rokonságban vagy sógorságban áll, valamint az sem, ki a perben személyesen érdekelve van. Ha ily akadály nem forgott fenn, akkor megkezdődött az ítélő bírák választása. Ez az egyes quaestiók különbözősége szerint vagy *sortitio* és *subsortitio*, vagy *editio* által történt. A sorsolás a következő eljárás szerint ment végbe. A praetor mint a törvényszék elnöke a jelenlevő összes bírák neveit egy urnába tette és azután annyit húzott ki belőle, a hány kívántatott az illető törvény szerint minden egyes esetben; mert a bírák száma itt különböző volt. Így Oppianicus

elleni perben 32, Flaccus és Procilius fölött 50, Scaurus és Gabinius perében 70 bíró ítelt. Ha a felek az így kisorsolt bírákkal meg voltak elégedve, a törvényszék megalakultnak tekintetett. Azonban, ha az első sorsolás bármi oknál fogva nem tetszett, a mit indokolni sem tartoztak, a kisorsolt bírák ellen a mai sajtóvétségi tárgyalásainknál is szokásos módon visszavetési joggal (*reiectio*) élhettek és pedig először a vádló, azután a vádlott. Ily *reiection*ról tesz említést Cicero: *pro Sulla* c. 33., in *Verr. act. I. c. 5.* A visszavethető bírák száma, ha nem is volt korlátlan, mégis jelentékeny lehetett. A Sulla által életbe léptetett *lex Cornelia* lényeges megszorítást eszközölt és mindegyik félnek csak három bíró visszavetését engedte meg. *Cic. in Verr. act. II. l. II. 31.* „*quibus ne reiiciendi quidem amplius, quam trium iudicum, praeclarae leges Corneliae faciunt potestatem.*“ De ezen megszorítás is Sulla többi intézményének sorsában részesült.

Az el nem fogadott bírák helyét természetesen másokkal kellett betölteni és ez a *subsortitio* által eszközöltetett. Ugyanis a kérdéses *quaestio* elnöke újlag annyi nevet húzott ki az urnából, hogy az első sorsolásból fennmaradtak hozzáadásával a törvényes szám kikerült. Cicero in *Verr. act. II. l. I. 19.* „*Cur ea, quamdiu alium praetorem cum iis iudicibus, quos in horum locum subsortitus eras, de te in consilium iturum putasti, tandiu domi fuerunt*“ etc. Valószínű, hogy a felek másodszor is élhettek visszavetési jogukkal, legalább ezt mutatja Cicerónak következő nyilatkozata. *In. Vatin c. 11.* „*Et quoniam crebro usurpas, legem te de alternis consiliis reiiciendis tulisse.*“

Az eddig leirt eljárást egészen át akarta alakítani Pompeius Kr. e. 52-ben. Milo perében ugyanis akként intézkedett, hogy a bíráskodásra jogosított három rendből ő maga mint ezen évbeli egyedüli *consul* 360 bírót választott és ezek előtt megkezdődtek a tulajdonképeni tárgyalások vagy legalább a tanúvallomások. A tanúk kihallgatására három nap rendeltetett és ez után az elnök a 360 bíró közül választott nyolczvanegyvet a vád- és véd-

beszéd meghallgatására. Miután ezek is befejeztettek, csak akkor vehetett vissza mindegyik fél tizenötöt és így magában az ítélelhozásban ötvenegy bíró vett részt. Azonban ezen újítás már a legközelebbi években nem alkalmaztatott.

A bírák választásánál követendő másik eljárás, az *editio iudicium* csak kivételesen egyik-másik perben fordult elő és itt is igen különbözőképen történt. Ennek egyik módját a *lex Servilia repetundarum* olyképen határozta meg, hogy először mindkét fél külön-külön száz bírót jelöl ki, ezután mindegyik fél a másiknak jelöltjei közül ötvenet visszautasítván, összesen csak százan maradtak és ezek voltak a quaestio bírái. A *lex Cornelia* ezt az egész eljárást eltörölte és helyébe a sortitiot és subsortitiot rendelte. Azonban a *lex Licinia de sodalitiis* azon módosítással állította vissza, hogy a vádló nevezze meg a bírákat. (Cic. pro Planc. 17.) Ez pedig úgy történt, hogy a bírák azon évbeli jegyzékéből négy tribust terjesztett elő (p. Planc. 16.), melyek közül a vádlott egyet visszavetett, mire azután a többi három tribusbeli tagok lettek a kérdéses per bírái. (Cic. Att. IV. 15.) A vádló tehát mintegy kinevezte a bírákat, a nélkül, hogy a vádlottnak joga lett volna még egyeseket is visszavetni.

Különben akár az egyik, akár a másik mód szerint választattak is meg a bírák, általános szabály volt, hogy azonnal esküt kellett tenniök és innen esküdteknek, iurati homines vagy egyszerűen iurati is neveztek. Pro Sulla c. 7.

Ezen előkészületek befejezése után egyenesen meg lehetett kezdeni a tulajdonképeni tárgyalást; de ha az idő már későre járt, a tárgyalásra új határnap tűzetett ki. Azonban ilyenkor a megválasztott bírák neveit jegyzékbe foglalták és a praetor ezt lepecsételve magánál őrizte. (Cic in Verr. act. I. c. 6.)

A tárgyalás sorrendje abból állott, hogy először a vádló, utána a vádlott, illetve ügyvédek összefüggő beszédben előadták az okokat és ellenokokat, melyek a vádló bűnösségére vagy ártatlanságára vonatkoztak; ezután követ-

kezett a bizonyítás és az ítélelhozás. Ez volt a szabály és Pompeiusnak az említett intézkedéseig nem is szenvedett kivételt. Ha Cicero néhány beszédében már előbb kihallgatott tanúkról tesz említést, azok nem oly perekről szólnak, melyek az első tárgyalással befejeztettek, hanem olyanokról, melyekben még egy tárgyalás, tehát még egy vád- és védbeszéd tartatott. Ennélfogva, midőn valamely per egy tárgyalással véget ért, a sorrend nem változott. Ily perben tartotta Cicero „pro Archia poeta“ beszédét; a tényállás egyszerű volt és így további védelemre nem szorult.

Bonyolódottabb volt az eljárás, midőn a tárgyalást több alkalommal vagy több napon át kellett tartani. Ugyanis, ha az első tárgyalás alatt nem hozatott annyira tisztába a per, hogy abban a bírák érdemlegesen ítélnének volna, az elnök ezen kifejezéssel élt: *amplius* (sc. *cognoscendum*) és új tárgyalás kitűzése (*ampliatio*) vált szükségessé. (Cic. pro Cluent. c. 28.) Ily *ampliatio* nemcsak egyszer történhetett, hanem többször is, míg a vádlott bűnössége vagy ártatlansága kellőleg ki nem derítettett. A tárgyalás elhalasztásának másik neme volt a *comperendinatio*, mely szerint az a harmadik napra (*dies perendinus*) tüzetett ki és ez által a tárgyalás két szakaszra — *actio prima* et *secunda* — osztatott, de azért egységes egészet képeztek és csak a második *actio* után tekintetett a per befejezettnek. Míg az *ampliatio* tulajdonképen az első tárgyalás ismétlése, a *comperendinatio* annak folytatása volt a következő sorrenddel: vádbeszéd, védbeszéd, bizonyító eljárás (*actio prima*); azután új vádbeszéd, új védbeszéd és új bizonyító eljárás (*actio secunda*), végül pedig ítélelhozás. *Lex Servilia Glaucia in Verr. act. II. l. I. c. 9.*

A törvényhozás intézkedései az igazságszolgáltatás körül eredménytelenek maradnak, ha a feleknek szabadságukban áll beszédeiket és a bizonyító eljárást tetszésök szerint megnyújtani. A római embernek hajlama az agyonbeszélő politikára szükségessé tette, hogy úgy a vádló mint a védő beszédének tartamát bizonyos időre korlátozzák.

(Cic. in Verr. act. II. 1. 9). Ezen idő különböző bűnügyekre különböző volt. Pompeius azon újítást hozta be, hogy minden perben egyenlő óraszámot állapított meg és pedig a vádlónak két, a vádlottnak három órát engedett beszédének elmondására (Cic. Brut. c. 94); de csakhamar visszatértek a régi szokáshoz.

A bizonyító eljárás idejét ugyan törvényben kimondani nem lehetett, mert az a tanúk és okmányok számától, továbbá az ügyvédek gyakorlottságától is függött, hanem e tekintetben az elnök intézkedett a visszaélés ellen.

Az eljárás *in iudicio*, melynek sorrendjéről imént szólottunk, három részre oszlott: beszédek (*actiones*), bizonyítás (*probatio*), ítélelhozás (*sententiae latio*.)

A törvényszéki beszédek két része vonja magára figyelmünket. Az egyik rész az, melyben a vádlott életét általában támadták meg vagy védelmezték, és ez a beszéd elejére esik; a másik a befejezés, melyben az ügyvédek a bírák érzelmére törekedtek hatni. Mindkét résznek volt a rómaiaknál jelentősége és az alapja még a néptörvényszékek bűnügyi tárgyalásában keresendő, hol az ítélelhozás alkalmával nem szigorúan a jog, hanem a többség érzülete volt irányadó és e tekintetben a *quaestiones perpetuae* sem tagadhatta meg eredetét. Hagyományos szokás volt, hogy a bűnvádló a vádlott előéletét gonosznak, megvetendőnek tüntette fel, a védő pedig e szemrehányásokat iparkodott eloszlatni. Ilyen Cicero legtöbb védbeszéde pld. *pro Sulla*, *pro Coelio*, *pro Murena*, *pro Plancio*.

A bizonyítás (*probatio*) nem annyira az obiectív bizonyosság felderítésére, mint inkább a bírák subiectív meggyőzésére volt irányozva. A bizonyítás vagy közvetlen vagy közvetett volt; abban a bizonyítékok egyenesen a kérdéses bűntényre vonatkoztak, ebben csak a hozzájuk kapcsolt következtetés által hozattak vele összefüggésbe.

A bizonyítékok vagy személyekből azaz tanúkból (*testes*) állottak, vagy tárgyakból (általában okmányok, *tabulae*), vagy a római felfogás szerint a személyek és tárgyak közé sorzott rabszolgákból (*servi*), a kik, mint

látni fogjuk, a bizonyítás végett sajátyszerű bánásmódban részesültek.

Tanúnak (testis) olyan szabad embert neveztek, a kit a vádló vagy vádlott azért állított a törvényszék elé, hogy ott lelkiismeretesen vallja meg azt, a mit a kérdéses ügyről tud. Lényeges föltétel volt a testis-nél a szabad állapot, mert a rabszolgák nem ezen a néven neveztettek. A szabadok tanúkéességét a bűnügyekben sem nemi különbség, sem erkölcsiség, sem életkor nem korlátolta. Cicero koráról határozottan tudjuk, hogy a nők tanúskodtak a törvényszék előtt. Így a Verres elleni perben a kiskorú Malleolus anyja és nagyanyja a bírák előtt vallomást tettek. (Cic. in Verr. act. II. l. I. c. 37.) Publius Clodius elleni perben Caesar anyja, Aurelia és nővére, Julia is tanúskodtak. Suet. Caes. 74. „in Publium Clodium Pompeiae uxoris suae adulterum atque eadem de causa pollutarum caeremoniarum reum, testis citatus negavit se quicquam comperisse, quamvis et mater Aurelia et soror Julia apud eosdem iudices omnia ex fide retulissent.“ Hasonlóképen Ceres papnői vallomásra szöllítettek fel Verres templomrablása felől (Cic. in Verr. act. II. l. IV. 45). (Tac. Ann. II. 34.) Cicero korában más irányban sem találjuk a tanúkéesség korlátozását. L. Flaccus ellen görögök tanúskodtak, kik közül Nicomedesről az mondja Cicero, hogy lopás és csalás miatt már el volt ítélve; Lysiasról pedig, hogy senatori méltóságot nyert, hanem megkárosítván az államot, azt ismét elvesztette. (pro Flacc. 18.) Mindketten tehát bélyegzett emberek voltak, mégis elfogadtattak tanúknak. Cicero a kiskorú Malleolust elővezette s azt mondja róla, hogy ez volt az első nyilatkozata, melyet fájdalom és panasz között a forumon tett. (In Verr. act. II. l. I. 37.) De a családi élet mindenkor oly tiszteletben tartatott a rómaiaknál, hogy a gyermek szülői ellen tanúképen fel nem léphetett.

Bizonyos rendszer a tanúkra nézve csak a császárság alatt hozott be. Callistratus azt mondja (Thesaur. II. p. 753.), hogy meg kell vizsgálni a tanúk hitelkéességét és azért mindenek előtt kipuhatólandó, vajjon az illető fedd-

hetlen vagy megrovott előéletű, vagyonos vagy szegény, nyereszkedés, barátság vagy ellenségeskedésből szólna-e és ha e tekintetben gyanútlanak bizonyul, csak akkor engedjék meg neki a vallomás. — A kiskorúak, peres felek rokonai és az erkölcstelenek kizárattak a tanuskodásból.

A dolog természete hozta magával, hogy a felek ügyvédei és a bírák nem léphettek fel tanúkul; de itt csak azon bírák értendők, kik az illető perben voltak ítéletet hozandók. Milo perében M. Cato az ítélő bírák közt lévén, Cicero nem kérhette őt fel tanuságtételre, jóllehet ez hallotta Clodiusnak Milo élete elleni fenyegető nyilatkozatát; így meg kellett elégednie M. Favonius azon vallomásával, hogy neki Cato e fenyegetésről tett említést. Ellenben Verres perében a vádlott által bíról el nem fogadott C. Cassius később mint tanú szerepelt. Cicero Verr. act. II. 1. III. 41. „Hunc tu in hac causa testem, Verres, habebis; quoniam iudicem ne haberes, providisti.“ Valamint az ítélő bírák, úgy a felek ügyvédei sem léphettek fel egyszersmind tanúkul: Cicero Verres egyik zsarolásáról megjegyzezi, hogy a vádlott védője, Hortensius, jobban tudja ezt, mint bárki más; de tanúvallomásától őt nem a vádlott ártatlansága, hanem a törvény kivétele fosztotta meg. In Verr. act. II. 1. II. 8. „Nonne te mihi testem in hoc crimine eripuit non istius innocentia, sed legis exceptio.“

A tanúk vagy a vádlót vagy a védőt támogatták. Quintilian szerint a tanúk vagy önkénytesek, vagy olyanok voltak, kik kényszerítették a vallomástételre. Amazokat mindkét fél igénybe vehette, de az utóbbiakat csak a vádlók. Erre nézve a törvényes felszólítást *testimonium denuntiare*, *testibus denuntiare*, vagy egyszerűen *denuntiare* kifejezésben találjuk. Quint. Inst. Orat. V. c. 7. „Duo genera sunt testium aut voluntariorum aut eorum, quibus iudiciis publicis lege denuntiare solet; quorum altero pars utraque utitur, alterum accusatoribus tantum concessum est.“ Itt ugyan saját korának intézményéről szól Quintilian, hanem így volt ez már a *respublicában* is. Cicero a Sex. Roscius mellett tartott beszédében elmondja, hogy Roscius Capito

miképen vezette félre az America községnek Sullához küldött követeit. Ezt, úgymond, megtudhatnák a bírák maguktól a követektől, ha a vádló felszólítaná őket vallomástételre. Pro Sex. Rosc. c. 38. „quod ex ipsis cognoscere poteritis, si accusator voluerit testimonium eis denuntiare.“ Cicero tehát mint védő nem szólíthatta fel a követeket, maguk pedig ily veszélyes perben nem akartak tanúk lenni. Flaccus melletti beszédében Cicero megczáfolja az acmonensieknek a vádlott ellen tett tanúvallomását és azt állítja, hogy más tanúk nem nyilatkoznának úgy; de azokat a vádló nem idézi meg (pro Flacc. 15).

A vádlónak ezen előjogát részint azon körülményből magyarázhatjuk meg, hogy az állam magán vádlókra bizván a gonosztettek üldözését, hozzá a szükséges eszközket is meg kellett nekik adnia, részint azon idegenkedésből, melylyel a rómaiak a vádaskodás iránt általában viseltettek; ellenben a vádlottat önkénytesen is elegenden szokták támogatni. Igen szépen írja ezt körül Cicero a következőkben (pro Muren. c. 22.): „Magnum est te comparare ea, quibus possis hominem e civitate, praesertim non inopem neque infirmum, exturbare, qui et per se et per suos et vero etiam per alienos defendatur. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus et qui non aperte inimici sumus et alienissimi in capitis periculis amicissimorum officia et studia praestamus.“ Különben a quaestiones perpetuae elnökei valamint hatalmat adtak a vádlónak a tanúk és okmányok előteremtésére, úgy segíthették a vádlottat is a védelmi eszközök megszerzésében; mert ezen viszonyokat a törvény nem szabályozta.

A vádló közvetlenül maga idézte meg a tanúkat, mint ezt a források világosan bizonyítják. Cicero két siciliai tanúról Heraclius és Epicratesről panaszkodva beszél (in Verr. act. II. l. III. 27.), hogy Verres ellen őket meg akarta idézni, de ezek maguk is késznek nyilatkoztak az iránt, hogy vele elmennek Rómába. Minthogy azonban Cicerónak előbb még több várost kellett bejárnia, abban egyeztek meg, hogy a meghatározott napon Messanában

találkoznak; hanem Sicilia praetora L. Metellus, Verres barátja, őket visszatartóztatta. Cicero ezután a quaestio repetundarum elnökétől, Glabriótól nyert felhatalmazásánál fogva (Glabrionis epistolis) hivatalosan felszólította őket a tanúskodásra és erről Sicilia kormányzóját is értesítette (nomina edidit Metello); de azok még sem érkeztek meg. Cicero itt határozottan kifejezi, hogy a megidézést személyesen teljesítette; nem is volt ideje, hogy a quaestio római elnökét tudósíthatta és ez külön rendeletet küldhetett volna.

Nem hagyhatjuk itt érintetlenül azon kérdést, hogy ki viselte a megidézett tanúknak a perek alkalmából felmerült költségeit? Ha a tanúk Rómában laktak, ez nem is került szóba; mert a római ember annyira érdeklődött a nyilvános élet iránt, hogy szívesen töltötte idejének egy részét a forumon, hol a törvényszéki tárgyalások tartottak. De ha a tanúk Italiának többi városaiból vagy a provinciákból valók voltak, megjelenésük érezhető költséggel járt. Ézen költséget a vádló, illetőleg a sértett fél viselte, mert a vádlott elítéltetése esetén az ennek vagyonából kárpótlást nyert. Cicero azon beszédében, melyet Flaccus védelmére tartott, mondja (c. 6. 10.), hogy a vádló saját költségén hozta a tanúkat Rómába és itt házában tartotta, kiknek, ha legkevesebb ingadozást mutatnak a vallomásban, nem lesz helyök, a hová a tárgyalás után visszamehetnének. Egy másik tanúról pedig, a ki a vádló házában halt meg, úgy nyilatkozik, hogy ennek halála könnyebbülésére lehet a vádlónak, mert egy nagyevő vendégétől szabadult meg. Cap. 17. „cuius mors te aliqua re levavit; edacem enim hospitem amisisti.“ A kincstár csak akkor viselte a tanúk költségeit, ha azok egyenesen az állam érdekében idéztettek meg. Cicero ugyanezen beszédében három tanúknak szemére veti, hogy az államot meg akarták károsítani; mert azt mondták, hogy kilencz szolgájuk van, pedig minden kíséret nélkül jöttek. Cap. 18. „Hi tres etiam acerrarii nostri tabulas falsas esse voluerunt. Nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent.“

A tanúk vallomásaitól az okmányokkal való bizonyításhoz átmenetet képeztek a *községek és testületek írásbeli tanúskodásai*, melyekről a közönséges bűnperekben ugyan ritkán történik említés, hanem annál gyakrabban a politikai jellegű zsarolásoknál. Minthogy az efféle bizonyítványok többeknek közös megállapodása folytán szerkesztettek, jelentékeny figyelemben részesültek. Ezek oly iratok voltak, melyekben a vádlott megrovásának vagy védelmezésének okai és az illető község vagy testület képviselőinek nevei voltak megemlítve, kiknek száma kettő és négy között váltakozhatott. Az ilyen irat neve *testimonium publicum* volt, mely különösen gyakran fordul elő Cicerónak Verres elleni vádiratában. Azonban a községek és testületek közreműködése a bűnpereknél nemcsak e bizonyítványaik megküldésében állott, hanem képviselőik tényleges szereplésében is nyilvánult; mert ezek rendszeren beszédet tartva erősíték küldőik vádját vagy védelmezését. Verres perében Centuripae egyik követe oly hevesen szólt, hogy Hortensius őt nem tanúnak, hanem vádlónak nevezte (in Verr. act. II. 1. II. 64.) A követeket a vádló vallomásra is kényszeríthette. Legismeretesebb Heiusnak, a mamertini követek vezetőjének az esete. Miután ezek az első tárgyalás alkalmával felléptek, hogy megbízatásukhoz képest Verrest dicsérik, Cicero előléptette C. Heiust és kérdést intézett hozzá a szobrok és a teher szállító hajó felől. Felelete által, melyet igazságnak megfelelően kellett adnia, a Messana részeről küldött dicséretet megsemmisíté (in Verr. act. II. 1. V. 38.) Nem kételkedhetünk az iránt, hogy a védőknek is jogukban állott kérdéseket intézni a vádat támogató követekhez. Néha a követek külön utasítást is kaptak községeik részéről. Enna három követét azon meghagyással bocsátotta útnak, hogy először keressék fel Verrest s kérjék tőle vissza Ceres és Victoria szobraikat, s ha kérésöknek eleget teend, ne lépjenek fel ellene (in Verr. act. II. 1. IV. 51.)

A tanúvallomással együtt járt az *esküdtétel*. Ez a tanú részéről lényeges követelmény volt; miről a következőkből meggyőződhetünk. A Flaccus elleni perben a bizonyítás

görög tanúk vallomásán alapult. Ez ellen kifogást tett Cicero. A görög tanú, úgymond (c. 5.), nem gondol az esküjének szavaira, hanem csak azokra, melyek által sértegethet. Az eskü nála tréfa, a tanúskodás játék. Hasonlóan nyilatkozik Fonteius melletti beszédében (c. 9.), hol a gall tanúskodásáról szól. Azt hiszitek, mondja Cicero, hogy ezen népre hat az eskü szentsége, megindítja az istenektől való félelem? Azután körülményesen elbeszéli a gallok istentelenségét és ebből azt következteti, hogy az istentelen, mivel esküje nem teljesen érvényes, nem is lehet egészen hiteles tanú. Sulla perében a vádló Torquatus szemére veti Cicerónak, hogy a tárgyalásoknál korlátlan hatalmat gyakorol; mert a kik ellen vallomást tett, elítéltettek, akit pedig védelmez, felmentetését reméli. Cicero azt válaszolja, hogy az nem lehet korlátlan hatalom, ha a bizonyításnál eskü alatt megmondja az ember az igazat. Pro Sulla c. 7. „non esse hoc regnare, cum verum iuratus dicas, probare.“ Tehát nem azt mondja Cicero, hogy esetleg tett esküt, hanem megmagyarázza, hogy a vallomástétel egyáltalán esküvel volt összekötve. Az eskü a tárgyalás helyiségén levő oltárnál történt, melyre a tanú kezét rátette. Cicero pro Flacc. 36. „Ergo is, qui si aram tenens iuraret, crederet nemo, per epistolam quod volet iniuratus probabit?“ Az esküben Juppiter Capitolinus mint főisten fordult elő; erre vonatkozólag mondja Cicero a gall tanúkról Fonteius perében (c. 10.) „Ab iisdem gentibus et in testimonio religiosis obsessum Capitolium est, atque ille Juppiter, cuius nomine maiores nostri sanctam testimoniorum fidem esse voluerunt.“

A vádlott melletti tanúskodás sajátosságaihoz tartoztak a *dicsérő beszédek* (laudationes), melyek a tárgyalás nyilvánosságából és azon törekvésből veszik eredetüket, hogy a védők a bírák érzületére hatni iparkodtak. Leggyakoribbak voltak a politikai jellegű perekben.

A probationak másik neme volt az *okmányokkal való bizonyítás*. Ezek általános neve: tabulae. A vádló az okmányok megszerzésénél éppen úgy, mint a tanúk meg-

időzésénél, előnyben volt a vádlott felett. Cicero körülményesen elbeszéli azt az esetet, mely vele történt, midőn Syracusában az ottani tanácsnak Verres ellen hozott határozatát meg akarta szerezni. A senatorok egyike ellene szegült; Cicero pedig felolvasta azon törvényt, mely a vádló teljhatalmáról szól. Midőn ennek daczára sem akarta az illető senator és Sicilia praetora kérését teljesíteni, Cicero fenyegetőleg lépett fel s felolvasá a törvény büntető rendeletét és csak így jutott a kívánt okmány birtokába. In Verr. act. II. 1. IV. 66. „Ego legem recitare, omnium mihi tabularum et litterarum fieri potestatem oportere, — nisi legis sanctionem poenamque recitassen, tabularum mihi potestas facta non esset.“

A vádló hatalma még a házmotozásra is kiterjedt. Cicero a kutatás alkalmával, melyet Siciliában a Verres elleni ügyben teljesített, az állami javak bérlőinek bizonyos iratait akarta megszerezni. Váratlanul megjelent a bérlőtársaság volt elnökének, L. Vibiusnak házában és itt tüzetesen mindent megvizsgált; két okiratot meg is talált és azokat azonnal lepecsételte (in Verr. act. II. 1. II. 74.) Cicero magának Verresnek és atyjának a bevételről és kiadásról vezetett könyvét (tabulae accepti et expensi,) a milyent minden rendszerető ember tartott, átvizsgálta és ebből mutatta ki zsarolásait (in Verr. act. II. 1. I. 23.) A vádló a perhez tartozó mindazon iratokat, melyeket akár a vádlottnál, akár másoknál talált, a praetortól nyert hatalmánál fogva tanúk jelenlétében lepecsételte (in Verr. act. II. 1. I. 19. II. 74.) és Rómába megérkezése után három nap alatt az illető quaestio elnökének átadni tartozott, ki azokat a hivatalos pecséttel ellátva a tárgyalás napjáig magánál őrizte (Cic. pro Flacc. 9.) Egyetlen kivételt képeztek az állami jövedelmeket bérlők nyilvános számadási könyvei (tabulae publicanorum); mert ezeket a vádló csak leírás vagy áttanulmányozás céljából kapta meg, de Rómába el nem vihetette (in Verr. act. II. 1. II. 76.)

A szabadok tanúbizonyosságairól átme gyünk a *rabszolgák kizzó v allatására* (quaestio.) E kor felfogása szerint

a rabszolgák a személyek és tárgyak között foglalnak helyet. Az utóbbiakkal abban egyenlők, hogy mások birtokát képezik; az előbbiekkal abban, hogy van szabad akaratuk. E nézetnek felel meg azon bánásmód, melyben a rabszolgák részesültek. A római jog szerint a rabszolga vallomása másképen nem érdemel hitelt, mint csak a kínpadon, melynek alakjánál fogva *equuleus* volt a neve. A mi a szabad embernél az eskü, az a rabszolgára nézve a kínpad; mert a rabszolgának nincs köze azon állam isteneihez, melyben szolgál, azon népéit pedig, melyből származott, elvesztette. Minthogy tehát ezt semmi vallási kötelék sem ösztönzi az igaz bevallására, a kínzás által okozott fájdalomnak kell nála pótolnia az eskü szentségét.

A rabszolgák kínzó vallatása csak uraik érdekében engedtetett meg; de az ellen nem. (Tac. Ann. II. 30.) Ha valakit valamely büntett miatt bevádoltak, ártatlanságának bizonyítására felajánlotta rabszolgái vallatását. Sex. Roscius védelmében említi Cicero azon feltevést, hogy, ha a vádlott atyját rabszolgái segítségével ölte volna meg, ez, úgymond Cicero, felajánlaná azok kínzó vallatását; de ezt most nem teheti, mert a *proscriptio* és vagyonának elárverezése által azok Chrysogonus és a vádlók birtokába kerültek. Pro Sex. Rosc. c. 28. „*Reliquum est, ut per servos id admiserit. O dii immortates! rem miseram et calamitosam. Quod in tali crimine innocenti salutis solet esse, ut servos in quaestionem polliceatur, id Sex. Roscio facere non licet. Vos, qui hunc accusatis, omnes eius servos habetis.*“

Kínpadra vitték a rabszolgákat urok érdekében akkor is, ha ez maga közvetlenül nem is volt vádló, vagy vádlott. Így történt Milo perében a megölt Clodiusnak rabszolgáival, kiket az örökösök a vádlónak átengedtek mint tulajdonukat. Cicero tagadja ugyan vallomásaik megbízhatóságát, de csak a vallatás neme és módja miatt; azonban azt nem állítja, hogy az eljárás a szokás ellenére történt volna (pro Mil. c. 22.) Minden úrnak jogában állott rabszolgáit, kikkel szabadon rendelkezhetett, a kínzó valla-

tásnak alávetni akár saját ártatlanságának bizonyítására, akár más bűnösségének felderítésére.

Azonban a tulajdonos akarata ellen nem volt szabad a rabszolgát vallomásra kényszeríteni, legkevésbé akkor, midőn urának érdekéről volt szó; mert a rabszolgák a családhoz tartozának, ennek nyugalma pedig a családfő elleni tanúskodás által felzavartatnék (Cic. pro Deiot. c. 11.) A rabszolgának ura érdeke elleni vallatása ellenkezett a hagyománynyal. Cicero pro Mil. c. 22. „maiores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, non quin posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum et domini morte ipsa tristius.“ Nem engedte azt meg a törvény sem (Cic. ibid.) De hogyha a vallás által tiltott vérfertőztetés és hazaellenes összeesküvés bűnügye merült fel, a rabszolgákat kivételesen még urok érdeke daczára is rákényszerítették a vallomásra. Cicero orat. part. 18. „de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum in dominos de servis quaeri noluissent, de incestu tamen et coniuratione, quae facta me consule est, quaerendum putaverunt.“ (Tac. Ann. IV. 45. 20.)

A kínzó vallatás nem a forumon a birák előtt, hanem valamely külön helyiségben, például Milo perében a Libertas atriumában eszközöltetett. E czélből alakult egy bizottság, mely hasonló volt a divinatio alkalmával a praetor által alakított consiliumhoz, s annak vezetője éppen úgy, mint a törvényszék elnöke, quaesitornak neveztetett. De hogy itt az utóbbira nem gondolhatunk, kitünik Cicerónak Milo melletti védbeszédéből (c. 22.), hol megrója a vallatásban követett eljárást, a mit pedig a törvényszék elnökére nézve nem tehetne; továbbá Sulla érdekében szólva a rabszolgák vallomásának megbízhatlanságára okul hozza fel, hogy azt a quaesitor vezette. Pro Sulla c. 28. „illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cuiusque cum animi tum corporis, regit quaesitor, flectit libido.“ Igy nem nyilatkozhatnék, ha az elnöklő praetor vezette volna a vallatást; mert hasonló joggal mondhatná a tárgyalásról is, hogy nem érdemel hitelt. A rabszolgák vallatásának

vezetésével a törvényszéki elnök valószínűleg olyan embert bízott meg, a ki már praetori hivatalt viselt és ez maga mellé bizalmi férfiakat választott. Ezek tekintélyességét úgy említi Cicero, mint a mely az igaz megvallására befolyással volt. A quaesitor e bizalmi férfiakkal egyetértve gondoskodott arról, hogy a vallatás czéltalan kegyetlenségbe ne fajuljon át; végül a többség kívánatára a vizsgálatot befejezettnek jelenté (Cic. pro Cluent. 63.) Forrásaink arról nem szólnak, hogy ki intézte a kérdéseket a rabszolgákhoz; de hihető, hogy a quaesitor. A kínzást egy szolga (servus publicus) teljesítette, kinek neve totor vagy carnifex volt. A vallatásról jegyzőkönyvet vettek fel, mely végül felolvastatván, a jelenlevők pecsétjével ellátva a törvényszéknek átadatott. Cicero pro Cluent. c. 65. „Nam tabellae quaestionis plures proferuntur, quae recitatae vobisque editae sunt, illae ipsae, quas tum obsignatas esse dixi, in quibus tabellis de furto littera nulla inventur.“ — A rabszolgák vallatása, mint a többi bizonyíték megszerzése a tárgyalás előtt történt; hanem a szónokok, mivel a felek a vallatásnál megjelenhettek, már a bizonyító eljárás előtt is tehettek arra vonatkozást beszédeikben.

Megismervén ezekből a bizonyítékokat és megszerzésök módját, lássuk azt az eljárást is, mely szerint *azok a törvényszék elé terjesztettek és vizsgálat alá vették.*

Miután a vádló és védő beszédét bevégezte, az elnöklő praetor előhivatá a tanúkat (in. Verr. act. II. 1. II. 30.) és evvel beleegyezését adá a bizonyító eljárás megkezdéséhez. Mindegyik fél maga terjeszthette elő bizonyítékait, de az ellenfélnek jogában állott azok megczáfolása. A bizonyító eljárás főrészt a tanúkihallgatás képezte. A felek intéztek kérdéseket a tanúkhöz, a mint kitűnik ez Cicero beszédeinek több helyéből. A Verres elleni per első tárgyalásán való saját szerepléséről mondja Cicero, hogy először megmagyarázta a vád minden pontját és ezután kérdést intézett a tanúhoz. In Verr. act. II. 1. I. 11. et „Enim sic me ipsum egisse memoria tenetis, ut, cum in testibus interrogandis

omnia crimina proponerem et explicarem, tum denique testem interrogarem“. A mamertini Heius kihallgatásánál még az egyes kérdéseket is megmondja, melyeket a tanúkhöz intézett (in Verr. act. II. I. IV. 12.) A sorrend az volt, hogy mindegyik fél először saját tanúhoz intézett az ügyre vonatkozólag kérdéseket, azután az ellenfél kérdezte ki őket, hogy ekképen állításaik érveit kipuhatalja és esetleg ellenmondásaikat kimutassa. Ily alkalommal tartotta Cicero azon beszédét, melyet a későbbi írók „interrogatio“-nak neveztek. M. Tullius Albinovanus tanúja, Vatinius ellen, ki az ő védencze, P. Sestius ellen tett vallo mást. A tanúvallomásról, legalább annak lényegéről, jegyzőkönyvet vettek fel és ez a hivatalos iratok között a per befejezése után is megőriztetett. Cicero in Verr. act. II. I. I. 31. „Negare non potes. Habeo enim testimonium, quod apud Neromen dixisti. Recita hunc ipsum locum de testimonio“.

Különben a jegyzőkönyv felvételére csak akkor volt szükség, midőn a comperendinatio miatt az első bizonyítás után nem következett azonnal az ítélelhozás.

A tanúk kihallgatásával össze volt kötve az okmányok és más írásbeli bizonyítékok tárgyalása, mely alkalommal azok hitelessége, s különösen a tanúknak reányomott pecsétje vizsgálatott meg. (Cic. pro Flacc. 25.) — Csak a tulajdonképeni laudatiók foglaltak külön helyet a bizonyító eljárásnál, melyek a nélkül, hogy a vád egyes pontjainak felemlítése által az ellenkező magyarázatra okot adtak volna, a vádlottnak csupán a bírák jóakarátába való ajánlatára szorítkoztak és mint ilyenek az utolsó védő beszéd után mondattak el vagy olvastattak fel.

Az ügyvédek beszédeikben az okmányokat és más írásbeli bizonyítékokat szószerint vagy kimerítően rendesen csak akkor használhatták fel, miután a bizonyító eljárásnál már megvizsgálatottak és elismertettek. Innen van az a különbség, mely a bizonyító eljárás előtt és az után tartott beszédeket jellemzi. Az előbbieket az ügyről csak általános-

ságban szólhattak; az utóbbiak pedig a tulajdonképeni vádpontokat úgy támadólag, mint védőleg elemezték.

Eddig csak a közvetlen bizonyításról szólottunk; de nem kevésbé fontos a *közvetett bizonyítás* is, mely nem alapszik ugyan határozott adatokon, hanem bizonyos ismertető jelekből (indicia) vont következtetésen. A ki ezt egyszerűen a bizonyítási theoria fejletlenségére gondolva Cicero korától meg akarná tagadni, meggyőződhetik róla a számos példából, melyekben vagy kizárólag vagy nagyrészen a közvetett bizonyítás alkalmaztatott.

A bírák itt is szenvedőleges szerepet vittek, s a szónokok, illetve ügyvédök beszédeiben van helye a bizonyítás ezen nemének. Felhasználja a szónok ez alkalommal mindazt, a mi a beszéd tárgyával valami viszonyban vagy érintkezésben van. A cselekvénynyel együtt létező és kísérő körülmények — *circumstantiae* — vonatkozhatnak személyekre, dolgokra, helyre vagy időre. A személyiek között a bírának különös figyelmébe ajánlotta Cicero a Sulla-féle perben védenczének előéletét, jellemét (c. 25.) „Mindazon perekben, bírák, melyek nagyobb jelentőségűek és fontoságúak, azt, hogy valaki mit akart, tervezett, követett el, nem a vádból, hanem a vádlottnak jelleméből kell megítélni. Ugyanis egyikünk sem lehet egyszerre művelt, nem is lehet bárkinek életmódját hirtelen kicserélni vagy természetét (jellemét) átalakítani. Tekintsétek csak egy kissé, hogy egyebet mellőzzünk, azon embereket, kik ezen gonoszságban résztvettek. Catilina összeesküvést szőtt az állam ellen. Kicsoda dugta be fülét valamikor annak hallatára, hogy azon ember, ki gyermekkorától fogva nemcsak féktelenség és gonoszságban, hanem megszokottsága és törekvésénél fogva minden gaztettben, fajtalanságban, s öldöklésben gyakorlott volt, merényletet kísérelt meg? Kicsoda csodálkozik azon, hogy a haza ellen harezolva esett el, a kiről mindenkor hitte mindenki, hogy a polgárok elleni rablóhadjáratra született?”

Nem kevésbé felemlítette a szónok azon okot, mely a cselekvénynek rúgója lehetett. Cicero a Milo-féle perben

a római történelemből vett példák nyomán indokoltnak bizonyítja az emberölést azok ellen, kik büntetésre méltók voltak és hasonló értelemben hivatkozik Orestes példájára, ki atyja halála megboszulására anyját megölte s Minerva ítélete által felmentetett (c. 7—8.) Az élet és becsület megmentése az emberölést kimentette (c. 4.) A tettes keresésénél megjelölte a bizonyítás útját Cassianus ezen elve: „a kinek érdekében állott“ (cui bono fuerit c. 12.) t. i. az követte el a kérdéses büntényt.

Cicero a Clodius és Milo találkozásának helyi körülményeiből következteti az utóbbinak ártatlanságát (pro Mil. 20.): „Fordítsuk figyelmünket most egy igenis lényeges dologra; a hely, melyen egymás élete ellen ólálkodtak, s melyen találkoztak az erőszak elkövetésére, melyikre nézve volt kedvezőbb? vagy ezt talán kétségbe lehet vonni, vagy bővebben kell mérlegelnünk? Clodius telkén, hol ennek építő szenvedélye miatt ezer vaskos ember is egybegyűlhetett, s ott, hol ellenfele egy emelt dombos helyen áll, vajjon Milo csak remélhette-e is, hogy rajta győzedelmeskedik? vagy éppen e helyet választhatta-e összekocczzanásra? vagy pedig amaz várhatta-e be azon a helyen, hol éppen kicsinált terve volt őt megtámadni? Maga a dolog beszél, bírák, mely mindenkor legtöbbit ér. Ha ezekről nem hallanátok, hanem csak festve látnátok, akkor is kitünnék, hogy a kettő közül melyik az útonálló, melyikök nem tervezett semmi rosszat; midőn az egyikök a fedett kocsiban köpenybe burkolva, feleségével együtt ült: ezek közül melyik nem a legnagyobb akadály? Az öltöny, kocsi vagy útitársnő?“

Igen nagy bizonyító érveléssel rendelkezett a szónok, ha kimutatta a vádlott alibi-jét a tett idejekor. Ennek hiányában a vádlottnak nyugodt lelki állapotából bizonyította a védenecze ártatlanságát. Cicero az apagyilkosságról vádolt Sex. Roscius védelmére tartott beszédében igen érdekes példát hoz fel T. Cloelius fiáról. Elmondja (c. 23.), hogy ezelőtt néhány évvel történt, miszerint az apa két fiával vacsora után ugyanazon szobába ment aludni, s reggel ágyában megfojtva találtatott. Miután a gyilkosnak nyomára

nem jöttek, a két fiú vádoltatott be azon feltevésből, hogy, ha idegen követte volna el a gyilkosságot, valamit kellett volna felöle hallaniok. Alaposabb gyanú senkit sem terhel; de, miután a fiúk bebizonyították, hogy tárt ajtó mellett alva találtattak és csak atyjok barátainak beléptekor ébredtek fel, a bírák őket felmentették. — Hasonlóképen a kérdéses tettere következő nyugodt lelki állapotából hathatósan következtetett Cicero Milo ártatlanságára, minthogy rajta a lelkiismereti furdalásnak semmi nyoma sem volt észrevehető (Mil. 23.).

Mindazon beszédek, melyeket Cicero a bűnügyekben tartott, telve vannak közvetett bizonyítással és így bizton mondhatjuk, hogy a bizonyításnak ez a módja az ügyvédök részéről nemcsak hogy megengedett, hanem annyira kifejlett is volt, hogy az alapelvek általában ugyanazok voltak, melyek a mai bűnperekben alkalmaztatnak.

A bizonyító eljárással a nyilvános tárgyalások befejeztetvén, a *szavazásra és végleges ítélelhozásra* került a sor. Itt megjegyzendő, hogy, mivel minden egyes quaestio perpetua külön törvény által külön bűnügy elintézésére volt volt rendelve, az ítélelhozásnál is egyedül az eshetett megbírálás alá, valjon a vádlott az illető quaestio hatáskörébe tartozó gonosztettet elkövette-e vagy nem. Azon esetben tehát, ha a tárgyalás a vádlottnak valamely büntetést kiderítette ugyan, de nem azt, melyben azon quaestio ítélni jogosítva volt, a vádlott feltétlenül felmentetett (De invent. l. II. 19.). Minthogy azonban maga a törvényszék a vádolás elveihez képest a bűnös további üldözésével nem foglalkozhatott, ha egyáltalán fenyítésnek volt helye, akár az előbbi, akár egy másik vádló új pert indíthatott és pedig azon quaestio perpetua előtt, mely elé az természeténél fogva tartozott.

Valamint ekképen minden egyes quaestio külön egésznek tekintendő és mindig csak az illető törvényben körülírt bűntény felett ítéltetett, úgy másrésről a későbbi joggal ellentétben, hol e tekintetben a bíró belátásának is szabad tér engedtetett, az is szabály volt, hogy csupán a törvény

által meghatározott büntetést lehetett kimondani és ehhez képest nem volt más választás mint vagy felmentés vagy elítélés. Cicero de invent. II. l. 19. „Ea igitur poena (sc. legis), si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur.“ Idem pro Sulla c. 22. „Nemo iudicium reprehendit, cum de poena quaeritur, sed legem. Damnatio est iudicium, poena legis.“ Tehát a terhelő vagy enyhítő körülmények figyelembe vétele sem változtathatta meg a büntetés minőségét.

A szavazás rendszeresen írásbeli és titkos volt. Sulla azt rendelte, hogy a vádlott maga határozza meg, vajon írásbeli vagy szóbeli legyen-e a szavazás. Cic. pro Cluent c. 20. Cum in consilium iri oporteret, quaesivit ab reo C. Junius quaesitor ex lege illa Cornelia, quae tum erat, clam an palam de se sententiam ferri vellet.“ De ezen rendelet nem sokáig tartott, mert már a Verres elleni perben, valamint a későbbiekben is a szavazás egyedül és kizárólagosan írásbelileg (per tabellam) történt. Cicero in Verr. act. II. l. IV. 47. „De quo vos sententiam per tabellam feretis?“ Pro Flacc. 39. „Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de Flacco dabitur solum.“ Pro Rab. Postum. c. 5. datur tibi tabella iudicii.“ — A szavazás a következő eljárás szerint ment végbe. Az elnök a bírákat hivatalosan felszólítja a praeco által ítélelőzésre. E célra azután minden bírónak és pedig a visszaélés kikerülése végett maga a praetor vagy pedig a praeco kézbesített egy fából készült és viasszal bevont táblácskát, melyre a nélkül, hogy e fölött társaival tanácskozhatott volna, vagy A (absolvo), vagy C (condemno), vagy NL (non liquet) betűt irt fel, s azután feltűrt karral, az illető betűt ujjaival betakarva a táblácskát egy gyűjtőedénybe (sitella v. cista) kellett tennie. Míg a bírák egy osztályból választottak, elegendő volt egy ily gyűjtőedény; de később, midőn a senatorok, lovagok és tribuni aerarii három osztályából alakították a törvényszékek és mindegyik osztály külön decuriát képezett, három sitella állítottott fel. Ámbar a

három decuria szavazatait elkülönítették, mégis általában az volt a szokás, hogy a végeredmény kihirdetése nem osztályonként, hanem a szavazó bírák összegezett száma után történt. A szavazásnál az absolut többség döntött. Ha az elítélő és felmentő szavazatok száma egyenlő volt, a vádlott felmentetett. A szavazás befejezése után a praetor, ki maga sohasem szavazott, az eredményt kihirdeté. Az elítélés vagy felmentés esetén az emberi ítélet gyarlóságát jellemző formulával élt: *fecisse videtur* vagy *non fecisse videtur*; ha pedig a többség *non liquet*-tel szavazott, ezen kifejezést használta: *amplius* (sc. *cognoscendum*) és az ítélelhez új tárgyalásra halasztatott el (am-Pseudo. Asconius in Cic. in Verr. act. II. l. I. 9. „ . . . aut statim sententia dicebatur, aut amplius pronuntiabatur, cum dixissent iudices: non liquet. I. 29. „Mos veterum hic fuerat, ut, si absolvendus quis esset, statim absolveretur, si dammandus, statim damnaretur, si causa non esset idonea ad damnationem, absolvi tamen non posset, ut amplius pronuntiaretur“.

A bírák meggyőződésök szerint szavazhattak és a bizonyítékok figyelembe vétele vagy nem vétele is egészen rajtuk állott. Midőn Q. Metellus Numidicus zsarolás miatt bevádoltatott és számadási könyvei a tárgyalás alkalmával a bírák közt körülhordoztatának, egyikök sem tekintett bele. (Cicero pro Balb. c. 5.) Mi több, még azt sem vizsgálták meg, valjon a kérdéses büntény végrehajtatott-e vagy csak megkezdett, mert a törvények tulajdonképen az arra irányult terv, szándék büntetését rendelték Cicero pro Mil. c. 7. „nisi vero quia perfecta res non est (Pompeius ellen elkövetett gyilkossági kísérlet), non fuit puni-enda; proinde quasi exitus rerum, non hominum consilia vindicentur“.

A *quaestiones perpetuae* bíráinak ítélete minden tekintetben korlátlan volt; azért helyesen és jellemzően mondja Cicero, hogy a halhatatlan istenek egész hatalma rájuk szállott vagy legalább velök megosztatott. Pro Murena c. 1. „Quae cum ita sint, iudices, et omnis deorum immor-

talium potestas aut translata sit ad vos aut certe communicata vobiscum“. Itéletöktől nem lehetett felebbezni. Cicero azért gáncsolja Antoniust, hogy Julius Caesar törvényei ellenére a *de vi et de maiestate* elitélteknek megengedi a néphez való *provocatiót*. (Philipp. I. 9.) De ez nem annyit jelent, mintha Caesar felfüggesztette volna a *quaestióktól* való fellebbezést, melynek az állandó törvényszékek itélete ellen egyáltalán nem volt helye, hanem Cicero csak Antonius intézkedéseinek törvénytelenységét akarja kimutatni. Kr. e. 30. évben, mikor Augustus legyőzvént Antoniust, egyedül kormányozá Rómát, tribuni hatalmához még azon jogot fűzték, hogy legfelsőbb bíróként ítéljen, életbelépett azon szabály, hogy a magistratusok minden itélete a császárhoz felebbezhető volt, mely elv a *quaestiones perpetuae* megszűnése után a bűnügyekben korlátlan érvényt nyert. A római császároktól ez azután az újabb államjogba is belevétetvén, az uralkodó legszebb felségi jogává lett.

A bírák szavazásával az eljárás *in iudicio* befejeztett és az ítélet kihirdetésével (*pronuntiatio sententiae*) megkezdődött a praetor önálló működési körének, *in iure* második része.

A *quaestio perpetua* elnöke által kihirdetett ítélet ellen nem volt semmiféle jogorvoslat; mert ekkor még nem létezett oly másodfokú bíróság, mely a bizonyítékokat felülvizsgálván, az ítéletet megváltoztatta volna, vagy az eljárás formahibáit roszalta és ezért a *quaestio perpetua* ítéletét megsemmisítette volna; valamint lehetetlen volt a mi fogalmunk szerinti megkegyelmezés is. Minden az elnöklő praetor és a törvényileg melléje rendelt bírák kezébe tétetett le, a kik a szavazásnál lelkiismeretök sugallatát követhették ugyan, hanem a tulajdonképeni indító-okaikat a felekben és ügyvédekben találták. Az utóbbiak, tehát magán emberek voltak azok, a kikre az állam bírói érdekeit ruházta, s azért a vádló, ha kötelességét teljesítette, jutalmat kapott; de ellenkező esetben természetesen kérdőre is vonatott. Mindazáltal a kérdőre vonásnak csak a vádlott

felmentésekor volt helye; mert, ha az elítéltetett, a vádló megtette kötelességét. A felmentés folytán ezen két eset vizsgáltatott meg: valjon a vádlónak volt-e tudomása a vádlott ártatlanságáról már akkor, midőn ellene a pert megindította, vagy csak hanyagsága által idézte elő a vádlott felmentését. Ide járul még egy harmadik eset, mely szerint a vádló alapos ok nélkül lépett vissza a vádtól. Ezek megvizsgálása a praetor teendője volt, ki e végből maga mellé tetszése szerint választott tanácsot (*consilium*) és pedig az első két esetben azon bírák közül, kik az illető perben ítéletet hoztak.

Ha kiderült, hogy a vádló roszakaratulag mint ártatlant fogta perbe a vádlottat, a hamis vádaskodásban (*calumnia*) marasztaltatott el. A hamis vádló megbüntetésére nézve különös fontossága a *lex Remnia*; mégis ami ezen törvényt illeti, tartalma, keletkezése s megszüntete tekintetében nagyrészt vita tárgya marad. A korunkig fennmaradt adatok csak a következőkből állanak: Marcian egy helyéből tudjuk, hogy a hamis vádlókat ezen törvény értelmében büntették. Marcian 1. 1,2. Dig. ad Sc. Turpill. (XLVIII. 16.) „*Calumniatoribus poena lege Remnia irrogatur.*“ Cicero a *Sex. Roscius* melletti védbeszédében a könnyelmű vádaskodásról szólva figyelmezteti a vádlót, hogy a jelenlevő bírák ítélete és a *lex Remnia* hatályon kívül nem lehet. *Pro Sex. Rosc. c. 19.* „*Ita tamen quaestus te cupidum esse oportebat, ut horum existimationem et legem Remniam putares aliquid oportere.*“ Cicero tovább azt mondja, hogy, ha a *Roscius* perében ítélő bírakat jól ismeri, ezek a vádlók homlokára illesztik azt a gyűlöletes *K* betűt (*calumniator*) úgy, hogy azután mást nem, hanem csak saját sorsukat vádolhatják. Cicero *ibid. c. 20.* „*sed si ego hos bene novi, literam illam, ut etiam Calendas omnes oderitis, ita vehementer affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunae vestras accusare possitis.*“

Mínthogy azonban ezen büntetés más irónál nem fordul elő, azon kérdés merül fel, valjon Cicerónak említett megjegyzése szószerinti vagy képletes értelemben

veendő-e? Cicero korára nézve hallatlan büntetésnek tartjuk, hogy az olyan római polgár homlokára, kit hamis vád miatt marasztaltak el, tüzes vassal bélyeget sütöttek volna; különösen pedig akkor, midőn a quaestiones perpetuae törvényei az elítélt gonosztevőkre mint legnagyobb büntetést a számkivetést rendelték. Cicero azon megjegyzésében symbolice van kifejezve a hamis vádlónak a további vádaskodásra való képtelensége és beestelenné nyilvánítása.

Valamint ekképen a vádlott védelméről gondoskodtak, úgy másrésről az állam érdekében állott a másik két eset ellen is megtenni a szükséges intézkedéseket; mert nem egyszer lépett fel oly vádló, ki minden alapos ok nélkül abbahagyta a vádat (*tergiversatio*), vagy a bűnössel egyetértve azt csak színleg folytatta és a quaestio megalkakításakor maga részéről a szigorú birákat visszautasítá, a bizonyításban pedig az igazi okokat elhallgatta (*praevaricatio*), mi által a bűnös vádlott felmentését elősegítette.

Mindkét vétséget megbeestelenítéssel (*ignominia*, *infamia*) fenytették, s az ebben elmarasztaltak éppen úgy, mint a calumniatorok, többé semmiféle váddal sem léphetek fel.

A vádlott elitélése hosszabb eljárást vont maga után, mint a felmentésé. A főbenjáró büntetés minőségéről, melyet az elítélt ellen a quaestio perpetua rendelt, alább fogunk szólni. A *nem főbenjáró büntetés* a beestelenségben, azaz rangvesztésben és hivatalra képtelenné nyilvánításban állott. Ennek szigorú végrehajtása céljából nem volt szükség külön rendszabályra; mivel a nyilvános élet eléggé ellenőrizte, hogy az elítélt a tőle megvont jogokat ne élvezhesse. A zsarolást, sikkasztást azonkívül még pénzbírsággal (*multa*) is büntették.

A pénzbírság, mely mindenkor a kincstárt illette, már a néptörvényszékeknél is szokásos volt. A quaestiones perpetuae felállítása óta azon eljárás, mely szerint a pénzbírság mennyisége megállapították, a perbecslés — *litis aestimatio* — volt. A főkülönbség a perbecslés és az itéletho-

zással végződő eljárás között abban állott, hogy az in iure történt, s egyedül a praetor volt érte felelős és csak saját tanácsának (consilium) megkérdezésére volt kötelezve. Midőn tehát az ítélethozás után a perbecslés szükségessége felmerült, a praetor a bírák egy részét visszatartóztatta. Ezek nyilvánosan és szóbelileg szavaztak a praetor javaslata fölött. A pénzbírság meghatározására irányadó volt a vád, melyben a kártérítési összeg követeltetett. A kárpótlás, melyet az elítélt fizetni tartozott, részint egyszeres, részint négyszeres volt. Valószínű, hogy a megkárosított magán emberek és községek csak egyszeres kárpótlást kaptak; de azt, a mivel valaki az államot károsította meg, négyszeresen tartozott megtéríteni. — A perbecslés után a praetor tanácsával azt is meghatározta, valjon a vádló érdemel-e jutalmat és miből álljon az.

A *főbenjáró büntetés* megismerése végett érdekes vizsgálat alá venni azon kifejezéseket, melyeket Cicero véd-beszédeinek epilogusaiban használ. Oly élénk színekkel szokta itt rajzolni a szerencsétlenséget, mely a vádlottra elítéltetése esetén várt, hogy abból a büntetés minőségét is megismerhetjük. Sex. Roscius melletti beszédének zárszavában azt mondja Cicero, hogy a vádlók a vádlottnak élete után leselkednek, meg akarják fosztani az élet világosságától, vére után szomjaznak (c. 52.), vesztére törnek (c. 50.). Ez csak az elítélés utáni állapotra vonatkozhatik, a melyben az élet elvesztése nem szükségképeni, hanem mégis könnyen lehetséges. Cluentius mellett tartott beszédének epilogusában először arra kéri Cicero a bírákat, hogy ne engedjék meg a vádlóknak, miszerint hozzá juthassanak a vádlott véréhez; továbbá kijelenti, hogy, ha az elítéltetnék, nehéz volna életben maradnia, mert élete a halál töreiből csak a gyászra tartatnék fenn, végtére pedig halála esetén atyja sírjától lenne megfosztva. Pro Cluent. c. 71. „Quod si qua calamitas hunc in hoc iudicio affixerit innocentem, ne iste miser, si id, quod difficile factu est, in vita remanebit, . . . Nunc vero quid erit profectum, nisi ut huius ex mediis mortis insidiis vita ad luctum reservata; mors sepulcro

patris privata esse videatur?“ Ez igen jellemző. Cluentiust méregkeverésről vádolták, büntetése tehát oly nagy, mint az apagyilkosságé, melynek gyanúja miatt Rosciust vád alá helyezték. Élete az elítélés után folytonos veszélyben van és ha meghal, nem temethetik el őseinek sírboltjába. P. Sulla védelmére mondott zárszavában Cicero a száműzetést hangsúlyozza, melyet az elítélés maga után von. Sulla, midőn közsenszhabóritás miatt (lex Plautia de vi) bevádoltatott, a törvényellenes hivatalkeresés miatt (ambitus) már a korábbi ítéletnél fogva becsstelen volt; most tehát főbenjáró büntetés forgott szóban. Itt nem életről beszél Cicero, hanem temetésről, mert azt már nem lehet életnek nevezni, melyet mostan él; ő csak a hazában akar maradni rokonai és barátai között (c. 31.) Azután kérdezi Cicero a vádlót, vajjon a vádlottnak életét akarja-e elvenni, vagy a hazából elűzni? Az a vádlottra nem veszteség, ez a hazára nem nyereség (c. 32.) Tehát az élet elvesztése elítélés folytán lehetséges, hanem száműzés által elkerülhető. Sestius védelmében Cicero csak a vádlott számkivételéről szól, de további hátrányokról nem (c. 69.) M. Caelius melletti beszédében (c. 31.) azt kéri, hogy a vádlottat hazájának és atyjának megtarthassa. Plancius védelmében habár a vádlott életének megmentéséről (salus) szól Cicero, mégis különösen a száműzetését magyarázza (c. 42.); azért ezen védelemmel arra törekszik, hogy a vádlotthoz való viszonyának leírása által hasson a bírákra. Milo védelmezése alkalmával szintén az elítéléssel járó száműzetést hangsúlyozza, de tesz vonatkozást a megöletés lehetőségére is (c. 38.)

Figyelemreméltó különbség észlelhető tehát azon beszédek között, melyek közönséges, s azok között, melyek politikai bűnököt tárgyalnak. Amazokban a nyomorúságos élet, mely az elítéltre vár, s annak lehetséges vagy valószínű megöletése említetik fel; ezekben különösen a számkivetéssel járó szenvedések. Ennek oka nem a büntetés különbözőségében keresendő, mert a politikai bűnök miatt elítéltek is ki voltak téve az erőszakos halálnak; hanem inkább abban,

hogy ugyanazon büntetés a politikai bűnösöknél, kik többnyire előkelők, gazdagok, tekintélyesek, más hatást gyakorol, mint a vagyontalan közönséges gonosztevőknél, kiknek nincsenek hasonló eszközeik a büntetés hatása elleni védekezésre. Azonban mindkét rendbeli bűnösöknél megvan a közös kapocs a számkivetés és megöletés között: minél inkább előtérbe jut az előbbi, annál hátrább szorul az utóbbi. Ez csak lehetséges, valószínű; de a számkivetés kizár minden kétséget.

Cicero a *quaestiones perpetuae* által elítéltek életveszélyét a vádlók gyűlöletéből származtatja, kiknek a számkivetés alkalmat nyújt, hogy azok megöletése által maguknak elégtételt szerezzenek; de mint szónok túlozza a veszélyt, mert tényleg mégsem volt az olyan nagy. Cluentius melletti védbeszédében, a hol Cicero védeneczenek veszedelméről szól, egy másik elítélt példáját említi, a ki számküzetett ugyan, de azért háborítatlanul élt. Az idősb Oppianicust méregkeverés miatt itélték el, büntetése tehát főbenjáró volt; de azért életben maradt s római területen, Róma közelében természetes halállal mult ki. Hogy élete veszélyben forgott volna, nem mondja Cicero, hanem csak azt, hogy folytonosan bolyongott. *Pro Cluent. c. 62.* „Cum vagus et exul erraret atque undique exclusus Oppianicus in Falernum se ad L. Quintium contulisset.“

A főbenjáró büntetés tehát a számkivetés volt, mely némelyeknél a hazának elhagyását, másoknál csak nyomorúságos, megvetett életmódot idézett elő. Az egyes büntényeket illetőleg idejének tartamát nem ismerjük; egyedül a törvényellenes hivatalkeresésről tudjuk, hogy azt a *lex Tullia de ambitu* értelmében tiz évi számküvetéssel büntették. A büntetés végrehajtása abból állott, hogy az elítéltnak megtiltatott római területen a lakhely, tűz és víz használata („*tecti et aquae et ignis interdictione adigebantur*“ *Cic. de dom. c. 30*). A legrégebbi időben, midőn az állammal való összetartozás tudatának erősebb hatása volt, valószínűleg mindaz, a kitől a lakhely, tűz és víz élvezetét megtagadták, valósággal elveszett, mert az elítél-

teket senki sem fogadta be házába. A quaestiones perpetuae fennállása óta a számkivetés szigora enyhült; mert különben a politikai bűnökre, melyeket már régen nem fenytettek testi halállal, nem alkalmaztatott volna.

Azokra, kik az ítéletet be nem várták, épen úgy kimondották a számkivetést, mint azokra, kik azt bevérták. Verres, ki a per befejezése előtt elhagyta Rómát, épen úgy száműzetett, mint Milo, ki elítéltetésekor még Rómában volt.

A köztársaság bukásáig kétféle változás történt a quaestiones perpetuae által száműzöttek állapotában. Az első változás rendőri természetű volt és Cicero a Verres elleni perben beszél róla, hol azon igazságtalanságot mondja el, melyet Verres Stheniuson elkövetett. Sthenius távolléte alatt ítéltetett el és a provinciából Rómába menekült; de az itteni tartózkodása ellen nehézségeket támasztottak, mert a néptribunok rendeletet (edictum) bocsátottak ki, mely szerint a főbenjáró bűnök miatt elítéltek Rómában nem tartózkodhatnak. Cicero védelme alá vette a megtámadottat és kieszközölte Rómában maradhatását. Hogy ezen rendelet a provinciákban elítéltekre vonatkozott, mutatja Sthenius esete; de nincs okunk feltenni, hogy azon általános értelem, melyet neki Cicero tulajdonít, a kifejezésben való hanyagságból származnék. A római bírák által elítéltek is arra törekedtek, hogy a nagy városban maradhassanak, mivel itt könnyebben fenntarthaták magukat. A hatóságok azonban tartoztak ellenőrizni az elvetemültek összecsoportulását; innen származott azon rendelet, hogy a száműzötteknek el kell hagyniok Rómát, de csak a tulajdonképeni várost, a pomoeriumot, mert Cicero az elítélt Oppianicusról azt mondja, hogy a kapun kívül lakást birt bérben (Cic. pro Cluent. c. 62.) — A második változás Caesar dictaturájából származik. Eddig a közönséges számkivetéssel, a mint azt a quaestio perpetua elrendelte, nem volt összekötve birtokvesztés. Julius Caesar az apagyilkosok száműzetését összes birtokaik elvesztésével, a többi bűnösökét pedig vagyonyuk felének elkobzásával szigorította. Suet. Caes. 42.

„Poenas facinorum auxit; et cum locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod integris patrimoniis exulabant, parricidas, ut Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.“

Az előkelő származású elítélteknek még ez után is kedvezőbb volt helyzetük, mint a szegényeké, mert bármely államban találtak menedéket és itt nyugalmas magán életet biztosíthattak maguknak; ellenben a szegények idegen államba be nem fogadtatván, kénytelenek voltak hazájokban maradni. Senkinek sem volt ugyan megparancsolva, hogy őket üldözze, hanem az állam maga részéről megvonta tőlük az ótalmat és azt a jogot, hogy a bántalmazás ellen panaszt emelhessenek. Rómába nem volt szabad menniök és azonkívül minden község kiutasíthatta őket. Mint Cicero mondja, megvetésben éltek, bolyongtak szüntelenül (pro Cluent 62. Phil. VI. 4.) Ha ellenségeik voltak, a kik őket boszúból vagy más okból üldözni akarták, életveszélybe kerültek, a melyből még bujdosással is alig menekülhettek ki. A régi halálbüntetés a kivételes esetek közé szállott alá, de helyébe lépett a magán emberek szabad akarata, mely a hatóságokat felmenté a büntetés végrehajtásától; mert mindenkinek volt alkalma jogérzületének elégtételt szerezhetni. Innen lehet magyarázni, hogy miképen férhetett meg az állami szervezettel azon rendszer, mely szerint a gonosztevők szabadlábbon és látszólag büntetlenül hagyattak. Ha a számkivetett gonosztevő ismét visszaesett valamely bűnbe, nem kellett őt többé bevádolni, nem volt szükség újabb ítéletre, mert bárki megölhette minden további kérdés nélkül. Ilyen eljárás példái nem maradtak ugyan fenn, minthogy a történelem általában hallgat a közönséges élet részleteiről, hanem ez a büntetés azon neméből és módjából szükségképen következik, hogy az emberi társadalom élet- és vagyonbiztonsága a gonoszok féktelen szenvedélyeitől megóvassék.

DE BALLAGI GÉZA

